

مێژووی دەوڵەتی ئەیوبی کورد

باسی سوڵتان سەلاحەدینی ئەیوبی
لە سەرەتاوە تـــا کۆتایی

لە نووسینی
مەلا خالید فریزی

2005

مێژووی دەوڵەتی ئەیوبی کورد

باسی سوڵتان سەلاحەددینی ئەیوبی

لەسەرەتاوە تـــا کۆتایی

لەنووســینی

مەلا خالید فریزی

٢٠٠٥ی زایینی

ناوی کتێب : مێژووی دەوڵەتی ئەیوبی کورد
نووسەر : مەلا خالید فریزی
تیراژ : ١٠٠٠ دانە
چاپی یەکەم
کۆمپیوتەر : جمیل سید قادر (نووسینگەی بێخاڵ - هەولێر)
ژمارەی سپاردن : ١٩٤ - هەولێر
چاپخانەی : بـژار - هەولێر
ساڵی : ٢٠٠٥

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی :

لەپاش سوپاسی خودای مەزن و ناردنی دروود بۆ سەرگیانی پیرۆزی پێغەمبەر و یاران و هاوڕێیان و پەیڕەوانی ، ئەمە پوختەیەکە لە مێژووی دەوڵەتی ئەیوبی بەڕاستی نووسینی ژیاننامەی ئەو پاڵەوانە موسڵمانە کوردە شتێکی پێویستە و جێگای خۆیەتی کە هەموو کوردێکی خاوەن بیر و هۆش ئەو قارەمانە ئیمان قەیم و خۆڕاگرو نەترس و سەربڵند و دین دۆست و کافر بەزێنە بناسێ ، سوڵتان صلاح الدین هەرچەندە وەك سەرکردەیەکی موجاهید لە ڕێگەی خواو بۆ ڕەزامەندی خوای گەورە خەباتی کردوە و تێکۆشاوە و جەنگاوە ، هەموو خەبات و تێکۆشانی ئەو قارەمانە نەبەزە هەر بۆ ئەوە بوو ، کە بتوانێ هەموو موسڵمانانی جیهان لە پەرتەوازەیی ڕزگار بکاو کۆیان بکاتەوە لە ژێر ئاڵای بەرزی ئیسلام ، وەئەم کارەشی کە ئەکرد نەبۆ پارە بوو نە بۆ کورسی بوو ، تەنیا بۆ ڕەزامەندی خوای گەورە بوو ، هەرچەندە زۆر کتێب و نامیلکە سەبارەت بە دەورو ژیاننامەی ئەو قارەمانە نووسراون بەلاّم منیش بە پێویستم زانی کە بەکورتی باسی دەوڵەتی ئەیوبی و بنەچەکەی بنەماڵەی سوڵتان صلاح الدینی ئەیوبی کورد بنووسم لە سەرەتاوە تا کۆتایی بەڵکو بەهۆی خۆشەویستی ئەو قارەمانە دین دۆست و ئیمان قەیمە لەسەر حەوزی کەوسەر لە خزمەت پێغەمبەر (ص) چاومان بەو بەڕێزە بکەوێ چونکە بەڕاستی ئەم زانایە گەورە و دین دۆستە ئەم شۆڕە سوارە نەبەزە هەر لە

بەهاری ژیانی‌یەوە تـا وەفـاتی بـەردەوام هـەوڵی داوە و جـەنگاوە لـەپێناو پاراستنی ئاینی پیرۆزی ئیسلام و موسڵمانان وە لـە پێنـاو یـەك گرتـن و کۆکردنەوەی موسڵمانان لەژێر ئالاًی بەرزی ئیسلام .

بسم الله الرحمن الرحيم

باسی بنەچەکەی بنەماڵەی ئەیوبی

پوختەیەك لە مێژووی دەوڵەتی ئەیوبی کورد و سوڵتان صلاح الدینی ئـەیوبی ئـەم دەوڵەتـە هەرەگـەورەی ئـەو حکومـەتانەیـە کـە کـورد دای مـەزراندوە ، لەبەر ئەمە زۆر پێویستە کە بـاش لـە ئەسـڵ و فەسـڵی تـێ بگەین ئینسقلۆپەدیای ئیسلام ئەڵێ ، باپیری صـلاح الدیـن نـاوی شـادی کوڕی مەروانە ، کەلە کوردانی خێڵی روادی رەوەندی دوین بوو ئـەم هـۆزە بەشێکی عێلە گەورەکەی ئەزبـەنی بـوو دویـن ، کـاتی خـۆی پایتـەختی حکومـەتی شەدادی کورد بوو بەلاًم ئێستا وێرانە ، دوین کەوتۆتە سنووری ناحیەی مەسـیف صـلاح الدیـن ، ووشـەی دویـن ووشـەیەکی کوردیـە و مەعناکەشی قسەکردن یا پرسینە .

کوڕانـی شـادی ئـەیوب و شـێرکۆ لـە گونـدی ئـەجدنکان هاتۆتـە دونیاوە ، ئێستاش گوندێك بەناوی قەلاًتەجن هەرماوە لە نزیك دوین .

خاوەنی النوادر السلطانیة کە قازی ابن شدادە بوە راوێژکاری سـوڵتان صلاح الدین بوو ئەڵێ نجم الدین ئەیوب خـەڵکی دوینـە و ، والی تکریـت بوو .ل٤- حیاة صلاح الدین الایوبي - ل٥٧ .

لەسەرچاوێکی تر ئەڵێ نجم الدین ئەیوب لە گوندی شێخان هاتۆتە دنیاوە ، ئێستاش گوندێك بەناوی شێخان لە نزیك دوین لە سنووری ناحیەی مەسیف صلاح الدین هەرماوە . الحروب الصلیبیة ل١١٢ .

ئینسقلۆپەدیای ئیسلام ئەڵێ : شادی باپیری سولتان صلاح الدین لەگەڵ بەهرۆزی ڕۆمی دۆستایەتی هەبوو ئەم بەهرۆزە مامۆستای کوڕی سەلجوقیەکان بوو ، لەپڕێکدا بەهرۆز دوینی بەجێ هێشت و چوە بەغدا ، وە بەهێز و زانستی خۆی پێشکەوت و لە تەرەف سولتان مەسعودی کوڕی مەلیکشاوە کرا بە موحافظی بەغدا ، لە دوای ئەمە خەبەری بۆ شادی نارد و بانگی کردەلای خۆی ، شادی بەماڵەوە چوە بەغدا ، لەدوای بەینێك سولتان مەسعود تکریتی بە موڵکانە دا بە بەهرۆز و ئەویش شادی دۆستی خۆی لەجێگەی خۆی نارده تکریت و پاش چەند ساڵێك شادی وەفاتی کرد و لە تکریت نێژرا . وە نجم الدین ئەیوبی کوڕە گەورەی لەجێگەی باوکی کرا بە والی تکریت .

لەساڵی ٥٢٦ك دا ، ئەتابەگی موصل عیماد الدین زەنگی لە باشووری تکریت لەگەڵ ئۆردووی سەلجووقی بەغدا شەڕی کرد و شکاو بەحاڵێکی خراپ خۆی گەیاندە تکریت نجم الدین ئەیوب میوانداری خۆی و لەشکرەکەی کرد و بەلەمی بۆ پەیاکرد و لەشەتی دیجلەی پەڕاندەوە . حکومەتی بەغدا لەم یارمەتی دانەی نجم الدین ئەیوب عادز بوو .

دوای ئەمە ڕووداوێکی تریش قەوما ئەسەد الدین شێرکۆی برای نجم الدین ئەیوب یەکێ لە ئەفسەرانی قەلای تکریتی کوشت و بەم جۆرە

جێگەیان لەق بوو ، وە بەهرۆز نجم الدین ئەیوبی لەوەکیلی خست و گوتی لە تکریت نەمێنن . نجم الدین ئەیوب بەناچاری لەگەڵ براکەی بەشەو تکریتی بەجێ هێشت و چوە موسڵ لای عیماد الدین زەنگی ، لە ساڵی ٥٣٢ك .

بەگوێرەی قسەی کاتبێکی گاور کەلە خزمەت نجم الدین ئەیوب بوو ، ئەو شەوەی کەلە تکریت دەرچوون صلاح الدین لەم شەوەدا لەدایك بووە . کاتێ نجم الدین و شێرکۆی برای گەیشتنە موسڵ عیماد الدین زەنگی چاکەی ئەیوبی هێنایە بەرچاوی و بەڕووخۆشی قبوڵی کردن ، کاتێك عیماد الدین چوە سەر سوریا و شاری بەعلەبەکی داگیرکرد ٥٣٤ك نجم الدین ئەیوبی کرد بە محافظی ئەوێ ، لەدوای وەفاتی عیماد الدین موڵکەکەی کەوتە دەست کوڕەکانی ، لەشکری شام هاتنە سەر شاری بەعلەبەك نجم الدین ئەیوب زانی لەو پاشاگەردانیە دا ، لەشکری شام هەرچۆنێ بێ ، بەعلەبەك زەوت ئەکا بەفیکرێکی دووربین ، لەگەڵیان ڕێك کەوت و چوە شام دانیشت و بەرە بەرە پێشکەوت ، تا بوە سەرداری لەشکری شام ، شێرکۆی برای کەلەلای نور الدین مەحمودی کوڕی عیماد الدین زەنگی مابۆوە ، ئەویش بەخزمەت و ئازایی و عەقڵی خۆی پێشکەوت و بوو بە سەر لەشکری نور الدین زەنگی .

نجم الدین ئەیوب کاتێك کە خاچ پەرستەکان دەورەی شام یان گەمارۆدا ، مودافەعەیەکی مەردانە و بەرزی کرد و لەشکری خاچ پەرست شکاو لە شام دوور کەوتەوە ، ئەمیری شام هەرچەندە تابیعیەتی نور الدین

مەحمودی قبوڵ کرد بوو ، بەلاّم سوڵتان نور الدین وەکو باوکی هەرچاوی لەشام بوو ، وە بەفیکری داگیرکردنی لە ئیدارەی شێرکۆ دا ، لە ساڵی ٥٤٧ك دا لەشکرێکی ناردە سەر شام ئەم حاڵە نجم الدین ئەیوبی خستە دوودڵیەوە چونکە حەزی نەئەکرد بەرامبەر برای خۆی بوەستێ و حەزیشی نەئەکرد لەگەڵ لەشکری کوڕی دۆستی خۆی شەڕبکا ، بەم فیکرە باشە ویستی ئیشەکە بە ئاشتی ببڕێتەوە ، لەگەڵ شێرکۆ دا بەڕەسمی کەوتە گفتوگۆ لە دوای شەش ڕۆژ لەشکری شێرکۆ داخیلی شام بوو .

ئەمیر صلاح الدین چۆن پێگەیشت

صلاح الدین بەعزێ ساڵانی منداڵی لە شاری بەعلەبەك دا ڕابوارد ، لە حوجرەدا قورئانیپیرۆزی خوێندوە و فێری خوێندن و نووسین بوە و ، کتێبی سەرف و نەحوی تەواو خوێندوە و شیعر و ئینشا و عیلمی حەدیس فێر بوە و ، عیلمی حەدیسی لەلای حافظ ئەبو طاهیر السلفی ، و ئەبو طاهیر بن عوف و ، شێخ قطب الدین ی نیشاپووری و عبدالله بن بری النحوی خوێندوە ، قورئان و مەتنەکانی فیقهی لەگەڵ هەندێك داستانی بەسوود لەبەر بوو ، لەڕووی زانستەوە زانایەکی بەتوانا بوو .

هەروەها لەڕووی سەربازیەوە زۆر شارەزاو خۆڕاگر و نەترس بوو ، گەنجێکی عاقڵ و بەڕێز بوو ، لەڕووی ئاینیەوە زۆر بەدین بوو ، سوارێکی چاك بوو یاری گۆ و گۆچانی ئەکرد ، زۆر جاران ئەم یاریەی لەگەڵ سوڵتان نور الدین دا ئەکرد ، ڕاووشکاریشی ئەکرد ، دەوامی مەجلیسی سوڵتان نورەالدینی ئەکرد ، وەلەگەڵ باوکی و مامی لە هەموو غەزایەکدا ، حازر

بوو ، دوای ئەمە کە سولّتان نور الدین زەنگی دەستی بەسەر شاری دیمەشق دا گرت و پایتەختی خۆی لە شاری حەلەب گواستەوە بۆ دیمەشق ، بەبڕیاری سولّتان نور الدین .

صلاح الدین کرا بە سەرۆکی پۆلیس لە دیمەشق وە بە جوانترین شێوە ئەم کارەی بەڕێوە برد و ، توانی لەماوەیەکی کەمدا دیمەشق پاك بکاتەوە لە گێرە شێوێنی و دزی و خراپەکاری ، توانی هێمنی و ئاسایش لەسەر تاسەری ولاّتی شام بگێڕێتەوە و ، خەڵك لەماڵ و گیانی خۆیان ئەمین بوون و ، داوای تەمەن درێژییان بۆ کرد .

یەکەم سەفەری بۆ میسر

کەشاوری وەزیری خەلیفەی میسر ، داوای هێزی لە سولّتان نور الدین کرد ، سولّتان شێرکۆی بەلەشکرێکەوە نارد بۆ میسر ٥٦٢ك و ئەمیر صلاح الدین یش بە فەرمانی مامی لەگەڵ ئەم لەشکرە دا چوو وە بەرپرسی فیرقەی بەێشدار بوو ، ئەسەد الدین شێرکۆ هەرچی ئەی کرد بەپرس و ڕای صلاح الدین ئەی کرد ، چونکە زۆر لە ڕاوو تەدبیری ئەمین بوو . شێرکۆ کە گەیشتە میسر ، لەشکری ضرغامی لە شاری بلبیس دا شکاند و ئەم وەزیرەی لە قاهیرە دا موحاسەرە کرد ، وە لە دوای فستات قاهیرەش دەست شاور کەوت و ضرغام کوژرا و ، لەگەڵ ئەمەشدا شاوری وەزیری خائن ڕێگەی بە شێرکۆنەدا بچێتە ناو قاهیرە ، لەسەر ئەمە شێرکۆ صلاح الدینی بەلەشکرێکەوە نارد بلبیس و شەرقیەی زەوت کرد ، شاور کەوایزانی خەبەری بۆ ئەمەلریکی قەڕاڵی قودس نارد و داوای

یارمەتی لێ کرد و لەسەر ئەمە لەشکرێکی بەقوەتی نارده سەر میسر ، شێرکۆ و صلاح الدین یش ، بلبیس یان بەرامبەر بە لەشکری قودس و میسر ، ، شێرانە سێ مانگ مودافەعەکرد و ، لەلایەکی تریشەوە سوڵتان نور الدین چوە سەر وڵاتی قودس و قەڵای بنباس ی موحاسەرەکرد ، قەراڵی قودس کە ئەمەی بیست ترسی لێ نیشت و لەگەڵ شێرکۆ رێك کەوت و برپاریان دا ، کە لەشکری شام و قودس ، لە خاکی میسر بچنە دەرەوە ، لەسەر ئەم برپارە شێرکۆ بەلەشکرەوە گەرایەوە بۆ شام . لەدوای گەرانەوەی شێرکۆ ، شاوری فێڵباز لەگەڵ قەراڵی قودس رێك کەوت لەشکرێکی بچوکی قودس ی لە میسر دانا ئەمە بە تەبیعەت پێچەوانەی رێك کەوتنەکە بوو ، بۆیە سوڵتان نور الدین زەنگی لەگەڵ شێرکۆدا برپاری گرتنی میسر یان داو خەلیفەی عەباسی بەغداش بەمەرازی بوو ئینسقلۆپەدیای ئیسلام ٥٦٠ك .

دووەم سەفەری میسر

لەدوای سەفەری یەکەم بەسێ ساڵ شێرکۆ بەخۆی و ئەمیر صلاح الدین و لەشکرێکی دوو هەزار کەسی هەڵبژاردەوە و رووی کردە میسر ، وەلە دوای زەحمەتێکی زۆر گەیشتە ئەتفەج ، کەچل میلێك لە قاهیرەوە دوور بوو لەوێشەوە خۆی گەیاندە جیزە ، لەشکری مەلیکی قودس یش لەبەرامبەر و لە قەراغی چەمی نیل بوو مەلیك ئاموری تفاقنامەیەکی لەگەڵ خەلیفەی فاتیمی میسر ئیمزا کرد و بەگوێرەی ئەم تفاقنامە میسر کەوتە ژێر حیمایەی مەلیکی قودسەوە لەدوای ئەم تفاقنامەیە مەلیکی

قودس بەخۆی و لەشکریەوە لە نیل پەڕیەوە ، شێرکۆ کـە ئەمـەی چاوپێ کەوت چوو بۆ سەعید و لەشکریقودس سەیری کرد ، شێرکۆ لـە بـابین ، ڕاوەستاوە کە لەشکری قودس نزیکی بۆوە ، شێرکۆ پەلاماری دان لەشکری قودس زۆر خراپ شکا ، دوای ئەمە شێرکۆ شاری ئەسکەندەریەشـی زەوت کرد و ئەم قەلاّ گەورەیەی دایە دەست صلاح الدين ئەمە یەکەم حاکمیـەتی صلاح الدين بوو ، دوای ئەمە شێرکۆنیوەی لەشکرەکەی بۆ ئـەمیر صلاح الدين بەجێ هێشت و خۆشی لەگەڵ نیوەکەی تر چوو بۆ سەعید .

مەلیکی قودس لە دوای شکانی گەڕایەوە قاهیرە و لەگـەڵ مـەلیکی حکومەتی میسردا ، بڕیاریان دا ئەسکەندەریە بگـرن ، لەتـەرەف بـەحر و بەڕەوە دەوریان گرت ئەمیر صلاح الدين قەهرەمانانـە مودافەعـەی کـرد ، حەفتا ڕۆژ بەم جۆرە بەرامبەر هێرشی بـەحر و بـەر وەکـو شـێر وەستا ، لەولاشەوە شێرکۆ ڕووی کردە پایتـەختی میسـر و موحاسـەری کـرد ئـەم دەست و بردەی شێرکۆ دوژمنی ترساند ، ناچار داوای ئاشتیان کرد .

بڕیاریان دا کەلەشکری قودس و شام میسر بەجێ بهێڵن و بـەگوێرەی ئەم تفاقە هەردوو لەشکر لە میسر چوونە دەرەوە ، شێرکۆ و صلاح الديـن گەڕانەوە بۆ شام .

خیلافی سوڵح ئەوەندەی پێ نەچوو کە قەڕاڵی قودس بۆ داگیر کردنـی میسـر بەلەشـکرێکەوە ڕووی کـردە میسـر شـاری بلبیسـی گـرت و کوشتارێکیزۆری لە خەڵکی میسر کرد و منداڵ و ژنیـش لـەم کوشـتارە ڕزگار نەبوو .

ئەم جارە خەلیفەی فاتیمی بەنەفسی خۆی کەوتە هاوار و کاغەزێکی بۆ سوڵتان نورالدین زەنگی کورد نووسی و تکاو داوای هێزی لێ کرد و پرچی ژنی موسڵمانی بۆ نارد و ئەمەش نیشانەی پاڕانەوەیەکی لەڕادە بەدەر بوو .

سێیەم سەفەری میسر

سوڵتان نور الدین لەسەر پاڕانەوەی خەلیفە بڕیاری خۆی دا لەشکرێکی بەقوەتی کۆکردەوە و بەسەرکردایەتی شێرکۆ ناردی بۆ میسر ، ئەم لەشکرە هەشت هەزار کەسێك بوو ، وە گەلێ سەرکردەی دیار و ناسراوی تیابوو ، صلاح الدین ئارەزووی چوونی نەبوو بەلاّم بەرامبەر بە ئەمری سوڵتان و مامی نەیتوانی ڕاوەستێ و لەگەڵ مامی چوو ، مەلیکی قودس کە خەبەری هاتنی شێرکۆی بیست ترسا و یەکەم جار ویستی نەهێڵێ بگاتە میسر بەلاّم پیێ نەکراو لەئەنجام بەناچاری گەڕایەوە قودس.

لەولاشەوە شێرکۆ گەیشتە میسر و لە بەردەم قاهیرە وە خەلیفەو خەڵکی میسر پێشوازیەکی شاهانەیان لێ کرد و لەبەردەمی قاهیرە دا خێوەتی هەڵ دا ، شاوری وەزیریش فیکری وا بوو کە زیافەتێك بۆ شێرکۆ و ئومەرای شام بکاو هەموویان لەناو بەرێ بەلاّم کاملی کوڕی بەم خیانەتە ڕازی نەبوو ، لەگەڵ ئەمەشدا بۆ خیانەت لە فرسەت ئەگەڕا تا ڕۆژێکی جومعە بەناوی سەردان چووە ئۆردووی شێرکۆ بەلاّم شێرکۆ لەوێ نەبوو ، صلاح الدین لەگەڵ هەندێ سەرکردەی تر لەگەڵ شاوری خائن چوون بۆ

دەرەوەی ئۆردوو لەوێ قۆڵیان بەست و بۆلای خەلیفەیان نارد لە ئەنجام شاوری وەزیر بەبڕیاری خەلیفە کوژرا .

لەدوای ئەمە خەلیفە عاضد ئەسد الدین شێرکۆی کرد بە وەزیر و لەقەبی ، مەلیك المنصور ئەمیر و لجیوش ی ، دایە بەڵام وەزارەتی ئەوەندە دەوامی نەکرد و لە ڕۆژی ٢٢ی مانگی جماد الاخر ٥٦٤ك دا ، وەفاتی کرد .

وەزارەتی ئەمیر صلاح الدین

ئەمیر لە دوای سێ ڕۆژ تەعزیە، فەرمانی خەلیفە بۆ وەزارەتی ، دەرچوو هەندەك لە ئومەرای شام بەم بڕیارە خۆشحال نەبوون و گەرانەوە بۆشام ئەمەش نیشانەی حەسوودی بوو ، ئەگەر نا بۆ ئەو مەقامە ، هیچیان بەقەد ئەمیر صلاح الدین لایەق نەبوون ، خەلیفە لەقەبی ملك الناصر ابو المظفر صلاح الدنیا والدین یوسف بن ئەیوب ی دایە، ملك صلاح الدین لەتەمەنی بیست و دوو ساڵیدا وە لە دوای تەکامولێکی سیاسی و عەسکەری ، گەیشتە ئەم مەقامە، بەڵام کە تەماشای ئەترافی خۆی کرد ، کەسی وای لە ئومەرا نەدی ، کە بە گیان و دڵ یارمەتی بداو ، وای بە باش زانی کە باوك و برایەکانی و خزمەکانی لە خۆی کۆ بکاتەوە ، کاغەزی بۆ نووسین و هاتن کە باوکی هات خەڵاتی وەزارەتی لەسەر شانی خۆی هەڵگرت و پێشکەشی باوکی کرد ، بەلام باوکی قەبووڵی نەکرد و گووتی : ئەگەر تۆ لایەق نەبویتایە ، خوا ئەمەی نەئەدایتێ ، صلاح الدین ویستی خەڵکی میصر لە خۆی رازی بکاو زۆر چاکەی لەگەڵ کردن ، هەرچەندەخۆی سونی بوو و خەڵکی میصر شیعە

بوون ، هیچ دەخلی ئیشوکاری مەزهەبی نەکردن و تەنیا لە خوتبەدا لە دوای ناوی خەلیفەی ناوی سولتان نورالدین زەنگیش ئەبرا .

لەکاتی وەزارەتی دا خاچ پەرستەکان ، شاری دمیاتیان داگیر کرد صلاح الدین شارەکەی وەرگرتەوەو لە میسر دەری کردن و جگە لەمە شاری عەقەبەش کە لەسەر رێگەی حەجاجی میسر بوو سەندەوە ، بەهۆی ئەمە مەوقیعی صلاح الدین رۆژ بەرۆژ لە دڵی خەڵکی میسرو ئومەرای دا لە بلندیدا بوو .

کاتێك مؤتمن الخلافة ، کەوتە خیانەتەوە لەگەڵی وە هەتا فەرەنگی لێ هان دا کە بێنە سەر میسر تا صلاح الدین بکەوێتە بەینی دوژمنی دەرەوە و ناوەوە مؤتمن الخلافة بەلەشکری سودان ، کە پەنجا هەزار کەسێك بوو ، پشت ئەستوور بوو صلاح الدین لە فرسەتێکدا ، ئەم خائینەی لەناو برد ، لەسەر ئەمە لەشکری سۆدانی دەستیان کرد بە ئاژاوە نانەوە .

صلاح الدین ، شەمس الدولە تورانشا ی برای خۆی خستە کار بۆ کوژاندنەوەی ئەم ئاگرە ، بەراستی ئەم برا ئازاو دڵسۆزە باش لە عۆدەیان هات و لە ماوەی دووسێ ساڵ ردچەڵەکی برینەوە ، لە خاکی میسردا سۆدانی نەهێشت و زۆری کوشتن ، هەندیکیشیان رایان کرد بۆ سودان ، لەوێش لەتەرەف عادل شای برایەوە تەفرو تونا کران .

لە دوای کوشتنی مؤتمن الخلافة جەوهەر ، ئەمیر صلاح الدین بهاء الدین قرەقوش ی کرد بە مؤتمن الخلافة ، ئەمیر صلاح الدین هێشتا تازە هەرای سۆدانی بڕیبۆوە کە خاچ پەرستەکان هاتنە سەر شاری دمیات

مەلیکی قودس لە گەڵ حکومەتی رۆم دا قسەی کرد بەیەك و، ویستی میسر داگیر بکاو لەپێش هاتنی لەشکر و دوننمای رۆمدا خۆی هاتە سەر شاری دمیات و بۆ مودافەعە حازر بوو لەبەر ئەوە دوننماو لەشکری قودس لەدوای پەنجا رۆژ شەرو موحاسەرە بە حاڵێکی خراپ گەڕانەوە و هیچیان پێ نەکراجگە لەمەش بە تەقدیری خوا فەرتەنەیەکیش لە بەحردا پەیدا بوو پاشماوەی دوننمای رۆمی غەرق کرد .

صلاح الدین لەگەڵ ئەمەدا کە وەزیری خەلیفە عاضد بوو لەتەرەف سوڵتان نور الدین زەنگی یشەوە مەنسەبی سپاسالاری بوو .

صلاح الدین لەدوای ئەم سەرکەوتنە یەك لە دوای یەکە رۆژ بە رۆژ پلەو پایەی لە بلندی دابوو وە لە دوای پاکسازی ناوەوە و سەرکەوتن بەسەر خاچ پەرستەکاندا ویستی بۆ تەئمینی سەر بەخۆیی وردە وردە مەزهەبی سوننی لەبەینی میسریەکان بلاو بکاتەوە بەم فیکرە باشە دوو مەدرەسە حوجرەی گەورەی کردەوە یەکێکیان ناسریە و ئەوی تریشیان کاملیەی ناونرا ، ابن اسیر ئەلێ مەدرەسەیەکی بۆ مەزهەبی شافعی لە قاهیرە دروست کرد و قازیانی شیعەی میسریشی عەزل کرد لە جێگەی ئەوان قازی شافعی دانا .

دوای ئەمە خەلیفە عاضد وەفاتی کردلە ٥٦٧ك دا، صلاح الدین خەزێنەی قەسری خەلافەتی بەسەر ئومەراو پیاو ماقوڵان و هەژاران دابەش کرد .

مەلیك صلاح الدین

لەدوای وەفاتی خەلیفە عاضدي فاتمی شیعە صـــلاح الدیـن بـوو بـە مـەلیك و حکومـداری سەربەخۆی میسر یەکەم ئیشی دروستکردنی قــەلاّی قاهیرە بوو دیوارێکی مـەحکەمی بەدەوری شاری قاهیرە دا دروســـت کـرد و قەلاّیەکیشی بەناوی خۆیەوە بۆ پاراستنی شارەکە بینا کرد وە لە نــاو ئـەم قەلاّیەشدا سەراو دەوائیر و هەندێك خانووی موناسیبی بۆ خۆیی و دەست و پێوەندی دروست کرد ، وە نیشانەی بـەیداخی سـولّتان صـلاح الدیـن کـە هەڵۆ یەکی سوور لەسەر زەمینێکی زەرد بوو ئیستاکەش بەسەر یەکێ لـە دیوارەکانی قەلاّکەوە ماوە .

مـەلیك صلاح الدین نەی ویست کە سولّتان نور الدیـن زەنگـی لێـی بکەوێتە گومانەوە لەبەر ئەمە لە خوتبەی جومعە لە دوای ناوی خەلیفەی عەبباسی بەغدا ناوی سولّتان نـور الدیـن زەنگـی یـش ئەخوێندرایـەوە و سککەی بەناوی ئەوەوە لێدا ، وە لە خەزێنـــەی قەسـری خولـەفای فـاتمی دیارییەکی زۆر بەقیمەتی بۆ نارد .

بەلاّم هەندێك لە سەرکردەکانی سولّتان نـور الدیـن کـە لـە فـەتحی میسردا لەگەلّ شێرکۆ و صلاح الدین دا نەمابوونــەوە ، ئەمانـە بـەردەوام هەولّیان ئەدا کە دلّی سولّتان نور الدیـن لەگـەلّ مـەلیك صـلاح الدیـن بگۆڕن بەهۆی ئەمە کاتێك سولّتان نور الدین ڕووی کردە میسر و ویسـتی بیگرێ کە مەلیك صلاح الدین ئەم خەبـەرەی بیسـت مەجلیسـی شـورای کۆکردەوە و موزاکەرەی لەگەلّ کـردن و یـەکێ لـە ئـەندامانی مـەجلیس

گوتی لازمە شەڕ لەگەڵ سوڵتان بکـەی نجم الدیـن ئـەیوبی بـاوکی کـە ئەمەی بیست تووڕە بوو گوتی ولآتەکە ولآتی سوڵتانە و هەموومان غـولآم و تەبەعەی ئەوین وە لەسـەر ئەمـە مـەجلیس بـلآوەی کـرد و لـە پاشـدا نجم الدیـن ئـەیوب گـەلیّ لۆمـە و نەسـیحەتی مـەلیك صـلاح الدیـن ی کوڕی خۆی کرد .

مەلیك صلاح الدین کاغەزێکی تایبیعیەتی نووسـی و بـە تورانشـای برای خۆی نارد بۆ سوڵتان نور الدین و بـۆ تـەئمینی وەزعەکـە ، سـوڵتان دوای ئەمە کە کاغەزی تایبیعیەتی وەرگرت ئاشتبۆوە و داوای کرد مـەلیك صلاح الدین بە لەشکریەوە بیّ و لە فەلەستین یـەکدگیربن و شـەڕ لەگـەڵ مـەلیکی قـودس بکـەن مـەلیك صـلاح الدیـن چـوو بـەلآم لـە پێـش چاوپێکەوتنی سوڵتان بەهۆی نەخۆشی باوکیەوە گەڕایـەوە میسـر چونکـە لەم کاتەدا ئەمیر نجم الدین ئەیوب لە نزیك بـاب و نەسـر لـەولآخ کەوتـە خوارەوە و لە دوای چەند ڕۆژێك وەفاتی کرد .

سوڵتان نور الدین زەنگی لە گەڕانەوەی مەلیك صـلاح الدیـن عـادز بوو ، وە بڕیاریدا کە بە لەشکرێکەوە بچێتە سـەر میسـر و داگـیری کـاو مەلیك صلاح الدین عەزل بکا بەلآم مـەرگ مـاوەی نـەداو لـەو ڕۆژانـەدا وەفاتی کرد . ڕۆژی چوارشەممە ٢١ی شەوال ٥٦٩ك.

لەو بەینەدا دوننمای سلجیا هاتبوە سەر ئەسکەندەریە مەلیك صـلاح الدین زوو دەفعی کرد و قەراڵی قودس یش مرد کە دوژمنێکی بـە قوەتـی

مەلیك صلاح الدین بوو . لەدوای وەفاتی سوڵتان نور الدین بۆ سەربەخۆیی مەلیك صلاح الدین ئیتر مانعێك نەما .

وە بەتەبیعەت حاکمیەتی شەرق و سەرداری ئیسلام کەوتە عۆدەی مەلیك صلاح الدین ڕەقیبێکی وای بۆ نەما کە بتوانێ بەرامبەری ڕاوەستێ .

لە دوای وەفاتی سوڵتان نور الدین زەنگی مەلیك صالح کە هێشتا منداڵێکی یانزە ساڵە بوو هاتە جێگەی سوڵتان نور الدینی باوکی وە بە هۆی بێ ئیدارەیی ئومەرای باوکی غەلەبەیان لێ سەند ، سەیف الدین ی ئامۆزای کە حاکمی موسڵ بوو ، ولاّتانی جزیرەی سوڵتان نور الدینی داگیر کرد ، وە ئومەراکانی تریش هەریەکەو لەجێگەی خۆیدا کەوتە هەوای سەربەخۆیی سوڵتان صلاح الدین کەئەم حاڵەی بیستەوە کاغەزێکی بۆ وەزیری مەلیك صالح نووسی و لۆمەی کردن و گۆتی ئەگەر ئێوە خزمەتی مەلیك صالح نەکەن و موڵکەکەی نەپارێزن ئەوە من خۆم دێمە شام و پارێزگاری لێ ئەکەم ، بەلاّم حاکمی حەلەب گوێی بەقسەی سوڵتان صلاح الدین نەداو ، شمس الدین بن دایە ، مەلیك صالحی بانگ کردە حەلەب و گرتی و بۆ قایم کردنی جێگەی خۆی لەگەڵ حکومەتی فەرەنگی قودس دا ، لە دژی سوڵتان صلاح الدین ئیتفاقی کرد ، لەسەر ئەم کارە سوڵتان صلاح الدین کاغەزێکی بۆ خەلیفەی عەباسی المستضيء باللّه ، نووسی و شکایەتی لەم شۆڕش و پاشاگەردانیەی مەملەکەتی مەلیك صالح کرد .

سوڵتان صلاح الدين

لەدوای وەفاتی سوڵتان نور الدين زەنگی ولاّتی شام و جزیـــرە کەوتـە دەست مـەلیك صالّح کوڕی سوڵتان نور الدين بەلاّم بەهۆی بـــێ ئیدارەیــی ئومــەراکانی شــام و جزیـرە کەوتنــە هــەوای ســەربەخۆیی و هەریەکـــەو شوێنێکی بۆ خۆی داگیر کرد .

سیف الدين حاکمی موسلّ بوو ، کمشتکین بوو بە ئــامری ســەربەخۆ لەحەلەب و بەم جۆرە ولاّتی شام و جزیرە یان لە مەلیك صالّح داگیر کرد و لەسەر ئەمە سەرکردەکانی دیمەشق تکانامەیان بۆ ســوڵتان صــلاح الديــن نووسی تابیانگاتیّ و لەم تەهلوکەیە ڕزگاریان بکا .

سوڵتان صلاح الديـــن دەســت بــەجیّ هەڵســاو بەلەشــکرەوە دەشــتی (تیە)ی بڕی و لە خاکی قودس بەبیّ ترس تێپەری و گەیشتە خاکی سوریە ، لەپێش حەرەکەتیدا نوسراوێکی بۆ خەلیفەی عەباسی بەغدا نووسی بــوو کە زۆر پێویستە ســوریەش بەدەســتەوەبیّ ، تــابتوانیّ لەگــەڵ حکومــەتی فەرەنگدا خــەریك بــیّ و پارێزگــاری لــە دەوڵــەتی ئیســلام بکــاو چونکــە حکومەتی بێکارەی مەلیك صالح ئەم خزمەتەیان پێناکریّ و نەیان کردوە ، بەڵکو لەگەڵ دوژمنی دیندا ڕێك کەوتوون ، سوڵتان بەم جــۆرە یارمــەتی لە خەلیفەی بەغدا وەرگرت و لەلای هەموو کەس بە موجــاهیدی ئیســلام ناسرا ، لەئەنجام سوڵتان بەلەشکریەوە هات و گەیشتە شام و لــە دیمەشــق چوە مـاڵی باوکی و لەویّ قەلاّکەی تەسلیم کراو خەزێنــە و مــاڵێکی زۆری تیابوو هەمووی بەسەر خەڵکی شام دا ، دابــەش کــرد و هــەموو خــەڵکی

شامی کەیف خۆش کرد ، سولّتان لەدوای ڕێك خستنی ئیشوکاری شام سیف الاسلام طفتکین ی برای ، بەسەریەوە داناو ڕووی کردە حمس شارەکەی گرت و ڕووی کردە شاری حەما ، ئەوێش تەسلیم بوو ، لەدوای ئەمە سولّتان ڕۆیی بۆ حەلەب و چوار دەوری شارەکەی گرت و گوتی من بە دوژمنایەتی نەهاتومە و بەلّکو بۆ ڕزگار کردنی مەلیك صالح لەدەس کمشتکین و هەندێك سەرکردەی تر هاتوومە ئەم ولاّتە .

کمشتکین کە چاوی بەو حالّەکەوت ویستی بەیارمەتی فیداییی ئیسماعیلی ، سولّتان صلاح الدین لەناو بەرێ ناردیە لای مورشیدی ئیسماعیلی کە ناوی شێخ الجبل راشد الدین سنان ، بوو لەتەرەف ئەم شێخەوە چەند فیدایەك نێررا ، سولّتان پێی زانی و هەمووی کوشتن .

لەلایەکی تریشەوە ریاموند حاکمی ترابلس ، کەلەزەمانی سولّتان نور الدینەوە حەپس بوو کمشتکین ، بەرەلاّی کرد ، تا بەرامبەر سولّتان بوەستێ لەدوای بەربوونی لەگەڵ مەلیك بالّدوین ی قودس و یارمەتی دانی کمشتکین و بەلەشکرێکەوە ڕووی کردە شاری حمس ، سولّتان کەوای زانی وازی لە موحاسەرەی حەلەب هێناو ڕووی کردە لەشکری قودس بەلاّم ریاموند ، نەیوێرا بەرامبەر سولّتان بوەستێ و گەڕایەوە ، سولّتانیش بەعلەبەکی گرت و چووە شام .

دوای ئەمە مەلیك صالح داوای هێزی کرد لە سیف الدین حاکمی موسل ، ئەم حاکمە بەخۆی و لەشکریەوە هات و لەگەڵ لەشکری حەلەب یەکدگیر بوو ، هەردوولا ڕوویان کردە سولّتان صلاح الدین و لە ١٩ی

ڕەمەزانی ٥٧٠ك دا ، شەڕێکی قورس قەوما ، لەئەنجام لەشکری موسڵ و حەلەب زۆر خراپ شکاو سوڵتان تا حەلەب ڕاوی نان و لەو شارەدا موحاسەرەی کردن ، سیف الدین حاکمی موسڵ خۆی دەربازکرد و چووە موسڵ بەڵام لەشکری سوڵتان وازیان لێ نەهێناو ڕوویان کردە موسڵ ، سیف الدین لەشکرێکی شەش هەزار کەسی بەپیرەوە نارد و لەتەل السلطان دا توشی لەشکری سوڵتان بوون و ئەمجارەش لەشکری موسڵ شکاو ڕایان کردە حەلەب ، سوڵتان لەدوای ئەم سەرکەوتنە لەڕێگەی دا قەڵای بزاغە و منبج و ئەغزازی گرت و لەم کاتە دا چەند فیدابیەك یەك لەدوای یەك هەڵیان کوتایە سەر سوڵتان و یەکێك شیرێکی لەسەری دا بەڵام لەبەر کڵاوزری کەم تەئسیری کرد و لەئەنجام هەموویان کوشتن .

ئەم فیداییانە لە تەڕەف کمشتکین ەوە نێررابوون سوڵتان لەدوای ئەم حادیسە قەڵای حەلەبی زیاتر موحاسەرەکرد و ناچار داوای ئاشتی یان کرد بۆ ئەم مەبەستە کچێکی سوڵتان نور الدینیان نارد سوڵتان زۆر ڕێز و حورمەتی گرت و لەبەر خاتری ئەو کەسی ئازار نەدا و ئەسیرەکانی حەلەبی ئازاد کرد و بریندارەکانی تیمار کرد .

لەئەنجام مەلیك صالح بە سوڵح ڕازی بوو ، بەم جۆرە جگە لە شاری حەلەب و دەروبەری هیچ جێگەیەکی تر بۆ مەلیك صالح نەمایەوە و هەموو کەوتە ژێر حوکمی سوڵتان صلاح الدین .

لەدوای ئەم سوڵحە سوڵتان دەستی کرد بەڕێك خستنی ئیشوکاری سوریە و فیرقەی ئیسماعیلیەی نزم کرد و تورانشای برای کەلەیەمەنەوە بۆ

دیدەنی هاتبوو کرد بە جێگری خـۆی و لەسـەر سـوریەی دانـاو گەڕایـەوە میسر . لەدوای خەلاّتی خەلیفەی عەبباسی گەیشتیّ و بـەناوی خەلیفـەوە بوو بە سوڵتانی میسر و شام ، لەم ڕۆژەوە ناوی مەلیك صـالّح لـە سـکەو خوتبە هەڵگیراو سکە بەناوی مەلیك ناسر یوسف بن ئـەیوب ەوە لیّـدرا ، لەدوای ئەمە لەو سەفەرەدا هەرچی تالاّنێك دەس کەوتبوو هەمووی بەسەر لەشکردا دابەش کرد .

لەدوای گەڕانەوەی سولّتان لەشام بۆ میسر ، فەرەنگ بە هەلّیان زانی و لە دوو قۆلّەوە ڕوویان کردە شام و شاری بەعلەبەك و ئەوناوەیان تـالاّن و وێران کرد و تورانشایان شکاند و زۆریان لە موسلّمانان بەدیل گرت .

سـولّتان کـە ئەمـەی بیسـت بەلەشـکرێکی بچووکـەوە ڕووی کـردە فەلەستین و تا شاری ڕەملە ، هات و لەویّ تووشـی لەشـکرێکی بـەقوەتی فەرەنگ بوو کەوتنە شەڕەوە بەلاّم لەم شەڕ'دا فەرەنگ سەرکەوت سـولّتان بەزۆر لەم شەڕەدا ڕزگاری بوو ٥٧٣ك .

ئەمیر عیسای هەکاری لەم شەڕەدا کەوتـە دەس فـەرەنگ لـەدواییدا سولّتان بەپارە کڕییەوە .[1]

سولّتان صلاح الدین گەڕایەوە میسر و ئەمجارە لەشـکرێکی بـەقوەتی کۆکردەوە و لە دوای سیّ مـانگ ڕووی کردە سـوریە و لەشـکری شامیشـی خستە تەك خۆی و تەنگی بە فەرەنگ هەڵ چنی ، لەلایەکی ترەوە فەرەنگ لەشـکرێکی نـاردە سـەر سـوریە و سـولّتانیش ئـەمیر فرخشـای بـرازای

١- تاریخی کورد و کوردستان ،ل٨٩ .

بەلەشکرێکەوە ناردە بەرامبەریان فرخشا فەرەنگی خراپ شکاندو زۆر نەمابوو مەلیکی قودس بەدیل بگرێ بەڵام پیاوێکی گاور کە ناوی همفری بوو مەلیکی قودسی ڕزگار کرد ، لەلایەکی تریشەوە سوڵتان صلاح الدین خۆی بەلەشکرەوە چوە سەر قەڵای یەعقوب و موحاسەرەی کرد و دەسی کرد بە تالاَن کردنی ئەترافی شاری سەیداو بەیروت .

مەلیکی قودس بۆ تۆڵە سەندنەوە ، بەلەشکرێکی زۆرەوە بەقوەتەوە ڕووی کردە لەشکری سوڵتان و لە مبرج العیبون دا ، شەڕێکی زۆر قورس لە بەیندا قەوما و فەرەنگ زۆر خراپ شکاو زۆریان لیٚ بەدیل گیرا ، حاکمی ترابلس ریاموند ، حاکمی ردملە بولدوین ، حاکمی تەبەریە هرج ، وە هەندێك پیاوماقولاَنی تری فەرەنگیش بەدیل گیران . سوڵتان لەدوای ئەم سەرکەوتنە بە دوومانگ هاتەوە سەر قەڵای یەعقوب و لەماوەی پێنج ڕۆژدا گرتی و پاسەوانانی فەرەنگی بەدیل گرت و قەڵاکەی ڕوخاند .

بەهۆی لەدەست چوونی قەڵای یەعقوب فەرەنگ کەوتە ترسەوە و داوای شەڕ وەستانی دووساڵی کرد و سوڵتان قبوڵی کرد جگە لە حاکمی ئەنتاکیە هەموو سەرکردەکانی فەرەنگ لەم سوڵحەدا بەشدار بوون .

سوڵتان صلاح الدین ویستی لەم فرسەتەدا ، ئیشوکاری جزیرەش ساغ بکاتەوە ، حاکمی حصن کیف نور الدین کەزاوای قلیج ئەرسەلان ی حاکمی سەلجوقی ڕۆم بوو لەگەڵ خەزوریدا تێك چوو بوو لەسەر ئەوە قلیج ئەرسەلان ویستی شەڕ لەگەڵ نورالدین بکا ، هەرچەندە سوڵتان لەڕووداوی حصن رعبتن وە رقی لە قلیج ئەرسەلان بوو بەڵام دیسان نەی

ویست خوێن لەبەینی موسڵمانان بڕژێ و ڕێکی خستن و خۆشی چـوە سـەر حاكمی ئەرمینیای بچووك كە ناوی روبین بوو شكاندی و ناچار بوو سوڵحی كرد دوای ئەمە هەموو حكومەتە بچكۆڵـەكان گـەورەیی سـوڵتان صـلاح الدینیان قبوڵ كرد و بڕیاریان دا بۆ مـاوەی دووسـاڵ شـەڕ لەگـەڵ یـەكتر نەكەن .

حاكمی موسل ، جزیرە ، هەولێر ، حصن كیف ، ماردین ، مـەلیكی رۆم و ئەرمینیاش داخیلی ئەم تفاقنامە بوون .

بەم جۆرە شەڕ لەنێوان موسڵمانان دوایی هـات و شـۆرەتی گـەورەیی سوڵتان صلاح الدین بەناو ولاّتانی بەینی بەحری ڕەش و خەلیجی فـارس و بەحری سپیدا بلاّو بۆوە و ، بـەهۆی ئەمـە قوەتـی ئیسـلام بەرامبـەر بـە فەرەنگ پەیدا بوو .

لەدوای ئەمە سوڵتان بەدڵێكی خۆش گەڕایـەوە بـۆ میسـر و ئـەمیر فەرخشای برازای بەسەر شامەوە بەجێ هێشت .

لەم كاتەدا تورانشای برای كە حاكمی ئەسكەندەریە بوو وەفاتی كـرد لە ٥٧٦ك .

دوای ئەمە سوڵتان دەسی كرد بـەڕێك خسـتنی ئیشـوكاری میسـر و كردنەوەی مەدرەسەو چاككردنی ڕێگەو بان و قایم كردنی ئەسكەندەریە .

لەم كاتەدا سوڵتان خەبەری بۆ هات كە ڕینۆڵد ئەرنات حاكمی شاری كرك ، تفاقنامـەی ئاشتی هەڵوەشاندەوە و ، كاروانێكی بازرگانی ئیسلامی كە لەنزیك كرن تێپـەڕین تـالاّن كـرد ، وەلـە هـەمان كـاتدا گەمیـەكی

حەجاجی مەسیحی لای دابوە شاری دمیات ، سولّتان بۆ بەرامبەریی بە معامەلەی حاکمی کرك ، ئەو حەجاجانەی گرت .

هەر لەوماوەیەدا حاکمی موصل و جزیرە ئەمیر سیف الدین غازی وەفاتی کرد جزیرەی بۆتانی دابوو بە سنجەرشای کوڕی و ئاکرەی دابوو بە ناصر الدین کشك و باقی ولاّتانی موصلّ و جزیرەشی وەسیەت کرد بوو بۆ عزالدین مەسعودی کوڕی .

پاش ماوەیەکی تر مەلیك صالح کوڕی سولّتان نور الدین زەنگی یش وەفاتی کرد لە ٥٧٧ك ، ئەویش حەلەبی وەسیەت کرد بوو بۆ عزالدین مەسعود بەلاّم ئەمیر عزالدین لەدواییدا حەلەبی بەرامبەر ، بە سنجار ، دابە عیمادالدینی برای .

سولّتان صلاح الدین لە وەفاتی مەلیك صالّح و زەوت کرانی حەلەب لە تەرەف عیمادالدینەوە زۆر سەخلّەت بوو بەلاّم لەبەر تفاقنامەی دوو ساڵەی نێوانیان مومکین نەبوو بچێتە سەری و چونکە سولّتان قەت تفاقنامەی نەشکاندوە لەگەلّ ئەمەشدا هێشتا ماوەی چوار مانگ مابوو تفاقنامەکە تەواوبێ ، کەچی خەبەری بۆهات هەندێك لە حاکمەکانی جزیرە لەگەلّ شێخی جەبەل و فەرەنگدا لە دژی سولّتان خەریکی رێك کەوتنن .

لەسەر ئەمە سولّتان بەلەشکرەوە رووی کردە شام ، بارگرانی لەگەلّ تاج الملوك بوری برای خۆیدا نارده شام و خۆی بەلەشکرەوە لە مانگی سەفەری ٥٧٨ك دا ، گەیشتە شام .

دوای چەند ڕۆژێك دیسان هەڵی کوتایە سەر وڵاتی فەرەنگ زۆری لێ کوشتن و شاری بیسان یشی گرت و گەڕایەوە شام لەدوای مانگێك چوو شاری بەیروتی لەتەرەفی بەحرەو بەرەوە موحاسەرە کرد ، بەڵام لەپێش گرتنی بەیروت ، ڕووی کردە جزیرە لەم بەینەدا ماوەی تفاقنامەکە تەواو بوو .

زۆربەی حاکمانی جزیرە چوونە ژێر فەرمانی سوڵتانەوە ، دوای ئەمە چوو موسڵ بگرێ و موحاسەرەی کرد بەڵام لەدوای دوومانگ موسڵی بەجێ هێشت و چوو سنجاری گرت و لەدوای موحاسەرەیەکی هەشت ڕۆژی ئەو قەڵا مەحکەم و گەورەیەی گرت .

لەم کاتەدا خەبەری بۆهات کە عیمادالدینی حاکمی حەلەب لەدژی سوڵتان لەگەڵ فەرەنگدا ڕێك کەوتوە و ئەیانەوێ هێرش بکەنە سەر وڵاتی سوڵتان دوای ئەم خەبەرە لە فورات پەریەوە و لە ڕێگەدا غیتانی گرت و لەپاشدا چوو حەلەبی موحاسەرە کرد .

عیمادالدین کەزانی ناتوانێ خۆی ڕابگرێ داوای لە سوڵتان کرد لەباتی حەلەب ، سنجار و ئەم شوێنانەی سەر بە سنجارن وەکو نەسیبین ، خاپور ، رقە و سروچ ، بداتێ سوڵتان ڕازی بوو ن بەم گۆڕینەوەیە و ، داخیلی حەلەب بوو لەکاتی موحاسەرەی حەلەبدا بوو کە خەبەری وەفاتی مەجد الدین بوری برای بۆ هات و زۆر عادز بوو ، قازی شام محی الدینی کوڕی زەکی لەدوای گرتنی حەلەب ئەم دووبەیتەی بۆ سوڵتان نووسی و فەرمووی :

وفتحكم حلباً بالسيف في صفر

مبشـر بفتـوح القدس في رجب

ئەم شیعرەی قازی محی الدین وەکو کەرامەتێك بـوو چونکـە سـولّتان چوار ساڵ دوای گرتنی حەلەب قودس یشی ڕزگار کرد لە مانگی ڕەجەب . هەروەك چۆن قازی موژدەی پێدا بوو لە حەلەب ز لە دوای گرتنی حەلـەب شۆرەت و گەورەیی سولّتان بەتەبیعەت زیـاتر بـوو ، وەبەگـەورەی هـەموو ئومەرای ئیسلام ناسرا ، لەم کاتەدا فەرەنگ لە وەفاتی فەرخشای جێگـری سولّتان لەشام سودیان وەرگـرت و تـا نزیکـی شـام ولاّتیـان تـالآن کـرد لەلایەکی تریشەوە ئەمیری کەرەگ ، تا مەدینەی پـیرۆز ئـەو نـاوەی وێـران کرد و ئەوەندەی نەمابوو کە مەدینەش بگرێ ن بەلاّم ئەمیر لۆلۆ بـەفریادا گەیشت و لەشکری کەرەکی شکاندو زۆری لێ بەدیل گرتن .

سولّتان لەم کارە زۆر عادز بوو دەس بـەجێ بەلەشـکرەوە لـە چـەمی ئەردەن پەڕیەوە و گەیشتە شاری ببسان و سـوتاندی و دواتـر چـوو شـاری کەرەکی موحاسەرە کرد و ، دوای ئەمە فەرەنگ داوای شەڕوەسـتانی چـوار ساڵەیان کرد و ، سولّتان ئەم داوایەشی قبولّ کرد و گەڕایەوە شام .

لەم کاتەدا حاکمی موسلّ بەڕەزامەندی خەلیفەی عەبباسـی ویسـتی لەگەڵ سولّتاندا سولّح بکـاو سـولّتان بەلەشـکرەوە ڕووی کـردە موسـڵ و موحاسەرەی کرد و پاشان وازی لە موسڵ هێناو چوو شاری میا فـارقین ی گرت و گەڕایەوە سەر موسڵ لە ئەنجام بە ئاشـتی لەگـەڵ حـاکمی موسـڵ ڕێك کەوت لەسەر هەندێك خاڵ وەکو خوتبە خوێندن و سکە لێدان بەناوی

سولـّتان صلاح الدین وز ، وازهێنـــان لـە هـەندێك شـارو شـارۆچکە بـۆ سولـّتان ، بەگوێرەی ئەم سولّحە سولـّتان بوە حوکمداری جزیرە و بەشێکی کوردســتان ، واتــە : دەولـّەتی ئیســلام لەسـەردەمی عەبباســیەکان دا ، لەولاّتی سودان و مەغریب و میسرەوە تاکوردســتان کەوتــە ژێـر حوکمـی سولــّتان صــلاح الدیـن ، تـەنیا عـێراقی عـەرەب و ئـێران و ئـەفغان و باکستان و هەندێك شوێنی تر لەژێر حوکمی خەلیفەی عەبباسی لە بەغدا مایەوە .

سولّتان صلاح الدین و خاچ پەرستەکان

سولّتان لەدوای ئەمە کە ئیشوکاری ســوریە و جزیـرە و بەشــی زۆری کوردستانی بەشەڕو ئاشتی بڕییەوە و ئەو هێزە بـلاّوەی کـە سـەرکردەکانی ئیسلام بەزۆری لەشەڕی ناوەخۆیان سەرف ئەکرد ، هەمووی کۆکردەوە و بۆ گەیشتن بەو مەبەستەی خۆی کە ڕزگار کردنی قودس و دەرپـەڕاندنی خـاچ پەرستەکان بوو لە فەلەستین ، دوای ئەمــە دیسـان فـەرەنگ تفاقنامــەی ئاشتی چوار ساڵەیان شکاند و پێش تەواو بوونی چوار ساڵەکە لــە ٥٨٢ك دا ، ئەمیری کەرەگ ، کاروانێکی گەورەی ئیسلام لـە کـاتێکدا کـە نزیـك کەرەگە وە تێپەر نـەبوو هـەموو مالّکـەی لیّ سـەندن و ژن و پیاوەکەشـی بەدیل گرتن ، بەڕیوایەتێك خوشکی سولّتان صلاح الدین یش لــەناو ئـەم دیلانە دا بوو ، ڕینۆلّد بەمـــەش ڕازی نـەبوو هـەندێك سوکایەتیشـی بـە

ئایینی پیرۆزی ئیسلام کرد ، سولتان بەم کارە زۆر عادز بوو سوێندی خوارد ئەگەر ڕینۆڵد بگریّ ئەبیّ بە دەستی خۆی بیکوژیّ .

لەدوای ئەم ڕووداوە سولتان مەجلیسی شورای جەنگی کۆکردەوە و ئەم مەجلیسە بڕیاری بەشەڕی فەرەنگدا ، لە ڕۆژی پێنج شەمی مانگی ربیع الاول ساڵی ك لەشکری ئیسلام بە بەردەمیدا ڕابورد وە ڕۆژی دوایی لە دوای نوێژی جومعە لە خوار تەبەریە لە چەمی ئەردەن پەڕیەوە و دوژمن کە لە سخوریە بوو هێزێکی بەرامبەر دوژمن دانا و خۆی چوە سەر تەبەریە و گرتی و ڕۆژی دوایی لەشکری ئیسلام بەهەڵمەتێکی شێرانە ڕوویان کردە لەشکری فەرەنگ و تەفر وتونایان کردن ئەم ڕۆژە ڕۆژی ڕووخانی بناغەی دەوڵەتی فەرەنگی فەلەستین بوو ، لەم شەڕەدا مەلیك جۆی و ئەمیری کەڕەگ و برای مەلیك و هەندێك سەرکردەی تریش لەگەڵ فەرەنگێکی زۆر بەدیل گیران ، داری سەلیبیش لەناو تالاّن دا بوو لەو ڕۆژەی کە سەلیبی هاتبوە ئەم ناوە تا ئەو ڕۆژە تووشی شکستی وا گەورە نەبوو بوون .

دوای ئەمە خێوەتێکیان بۆ سولتان هەڵداو مەلیك جۆی و ئەمیری کەرەگیان هێناو مەلیك جۆی داوای ئاوی کرد بەفراویان بۆ هێناو تۆزێکی لیّ خواردەوە و دای بە ئەمیری کەرەگ ، بەلاّم سولتان گوتی ئێمە ئەو ئاوەمان بەو نەداوە و پاشان باسی وەحشیەت و غەدری ئەمیری کەرەگی دەرحەق بەکاروان و حەجاجی موسڵمانان کرد و لەپاشدا بەدەستی خۆی کوشتی و سوێندەکەی هێنایە جیّ مەلیك جۆی لەم کارە ترسا بەلاّم

سولْتان دلْخۆشی دایـــەوە و لەگـەڵ بـاقی دیلـەکان بـەرێز و حورمـەتـەوە ناردنی بۆ شام . تەنیا لەناو ئەمانـەدا دووسـەد کەسـێکی هـەڵبژارد کـە خراپە و زوڵمێکی زۆریان دەرحەق بە ئیسلام و موسڵمانان کـرد بـوو ئـەم دووسەدی کوشت .

دوای ئەمە سولْتان چوە سەر تەبەریـەو گرتنـی و دواتـر رووی کـردە عەککاو ئەم قەلاّیەش تەسلیم بوو ، دوای ئەمـە سـولْتان مـەلیك عـادلی برای خۆی نارد تاله سنووری میسرەوە دەس پیّ بکاو مەلیك عـادل حصـن مەجدەل یاناو یافای گرت و دیلیّکی زۆری دەس کەوت .

سولْتان خۆشی لەشاری عەککاوە هەندیّ قۆلّی ناردە شـاری ناسـرە و قیسـارە ، سـەیفا ، سـەفوریە ، شـەقیف و عەفولـەی گـرت . لەلایـەکی تریشەوە شاری نابلس و سبستیەو هەندیّ شارۆچکەی تری ئەو ناوەی گـرت . دوای ئەمە سولْتان خۆی چوە سەر شاری تینین و گرتـی و پاشـان شـاری سەیدای بیّ شەڕ گرت و شاری بـەیروت لـەدوای ئەمـە ڕوویکـردە شـاری عسقەلان و موحاسەرەی کرد و چواردە ڕۆژ لەگـەڵی خـەریك بـوو نـەگیراو پاشان بەشیدەت هجومی کردە سەری و گرتی لەدوای ئەمە شاری غـەزە و ، رەملە ، خلیل الرحمن بیت اللحم و چەند جیّگەیەکی تریشی گرت .

ئەم هەموو سەرکەوتنە یەك لەدوای یەکە لە ماوەی دوو مـانگدا بـۆ سولْتان مەیسەر بوو بەڕاستی ئەمە بۆ هیچ پادشایەك نەبوو بوو ، لەدوای ئەمە ڕیّگەی قودسی شەریف بۆ ئیسلام کرایـەوە ، سـولْتان دەیزانـی کـە نەهەمیەتی ئەو شارە پیرۆزە لەلای ئیسلام و گاور زۆر گەورەیە لەبەر ئـەوە

نەیویست بەشەر بیگریٚ و تووشی موحاسەرە و تەخریبی بکا بەم فیکرە باشە ژمارەیەك پیاوی دیار و ناسراوی ناردە قودس تا بۆ تەسلیم بوونیان قسە لەگەڵ خەڵکەکەی بکەن بەلاٚم فەرەنگی ئەویٚ تەکلیفی تەسلیمیان قبولٚ نەکرد لەم کاتەدا سەرکردەی قودس حاکمی رەملە بلبان بوو لە شەڕی تەبەریە کە بەشەڕی حطین بەناوبانگە بەدیل گیراو ئیزنی لە سولتّان وەرگرت کە بچیتە قودس مالّەکەی بهیٚنیٚ و شەویٚك زیاتر لە قودسدا نەمیٚنیٚتەوە ، بەلاٚم لە قودس دا مایەوە و بوو بە قوماندانی مودافەعەی شارەکەو شەست هەزار کەسیٚکی لیٚ کۆبۆوە و گەورەی قەشەکانی قودس خەزیٚنەی کلیٚسای بۆ کردەوە تا بۆ مودافەعە سەرفی بکا .

سولتّان صلاح الدین کەوایزانی بەلەشکرەوە ڕووی کردە قودس و لە ١٥ ی ڕەجەبی ٥٨٣ك دا گەیشتە ئەویٚ و دەورەی دا لەدوای پیٚنج ڕۆژ لای باکووری بۆ هجوم بە پەسەند زانی و جەبەل زەیتون ی کرد بەبنکەی ئۆردووەکی و لەوێوە دەستی کرد بە هەراسان کردنی شارەکە ، لەشکری ئیسلام لە چالّەکەی دەوری تیٚپەر بوون و شوورەی شارەکەیان کون کرد ، دوای ئەمە فەرەنگ داوای خۆبەدەستەوە دانیان کرد بەو مەرجەی کە لەماوەی چل ڕۆژدا فەرەنگ بەسەربەستی لەشارەکە دەربچن و هەرپیاوێك دە دینار و ژن پیٚنج و منداڵ دوو دینار فیدیەی ڕزگار بوون بدەن ، هەروەکو قازی شام محی الدین لەدوای گرتنی حەلەب تەخمینی کرد بوو لە مانگی ڕەجەبدا واقیع بوو ، سولتّان ئەم قازییەی بانگ کردە قودس تالە

ڕۆژی فەتحیدا وەزیفەی خەتیبی بەجێ بــهێنێ وە ئــەو جومعەیــە نوێژکــەر نەوەندە زۆر بوو کەمزگەوتی قودس نەیتەگرت .

قازی محی الدین ئەم شیعرەی کرد بە پێشەکی خوتبەکەی :

الحمد لله الذي ذلت دولــة الصـليبي

وعز بالكردي دين مصطفى العربيس

واتە : سوپاس بۆ خوا کە دەوڵەتی سەلیبی زەلیل کرد و

وە ئایینی پیرۆزی ئیسلام یشی بەکورد بەهێز کرد .

سوڵتان بڕیاری دا کە مەسیحیەکانی قودس وەکو مەســیحی شــارانی تر هەر لە جێگەی خۆیان بەســیفەتی تەبەعــە بمێنینــەوە لــە قــودس ، وە ژمارەی ۱۷هەزار هەژاری فەرەنگی یشی لەفدیە عەفوکرد ، جگــە لەمیــە ڕۆژێکیش لە سبەینێ وە تا ئێوارە بەبێ فیدیــە موســاعەدەی دە ڕچوونــی فەقیر و هەژارەکانی فەرەنگ کرا . وە ڕێگەی بە قەشەو مــاڵم و ڕاهیبــەکان دا کە تا ئەتوانن شتومەك لەگەڵ خۆیان بەرن . بەتایبەتی زۆر حورمــەتی هــەژار و ژن و منــداڵ و پــیرو پەککەوتــەی ئــەگرت و یارمــەتی ئــەدان و مەلیکە سیبیلی بەڕێز و حورمەتــەوە لەســەر ئــارەزووی خــۆی نــاردە لای مەلیك جۆی مێردی کەلە نابلس بەند کرابوو ، وە هندێ لە ژنانی فەرەنگ کە گەیشتنە لای سوڵتان تکای بەردانی مێرد و کوڕ و باوکیــان کــرد لــە سوڵتان تکای بەجێ هێنان و بەرەڵای کردن . ئەم موعامەلەی ئینســانیەی سوڵتان دەرحــەق بــە فــەرەنگی فەلەســتین و قــودس بەتــەواوی عەکســی

موعامەلەی ئەوان بوو دەرحەق بە موسڵمانان کە لە ساڵی ٤٩٢ی ك دا کە غودفری قودسی گرت بە ئیعتیرافی خۆیان نزیکەی حەفتا هەزار موسڵمانیان قەتل و عام کرا .

سوڵتان صلاح الدین نزیکی مانگێك لە قودس مایەوە دوای ئەمە ڕزگار کردنی قودس لەتەرەف موسڵمانانەوە ئەوروپای خستە تەعەسوب و ئیش و تەلاشەوە لە ئەنجام قوەتێکی گەوردیان کۆکردەوە و ڕوویان کردە فەلەستین ئیمپراتۆری ئەڵمانیا و مەلیکی ئینگلیز کە بە ڕیشاری شێر دڵ ناسرابوو لە سەرکردەی هەرە گەورەی ئەم ئەهلی سەلیبە بوون ، سوڵتان صلاح الدین لەم ماوەیەدا هاتەوە شام و لەوێ لەشکرێکی زۆری هەڵگرت و ڕووی‌کردە ترابلس و ئەنتاکیە لەدوای زەوت کردنی ئەنترۆس مەلیك جۆی بەرەلا کرد و بەڵێنی دا کەلەشام نەمێنێتەوە و بچێتەوە بۆ ئەوروپا و قەت بەرامبەر سوڵتان شەڕ ناکا بەلام ئەم مەلیکە درۆی لەگەڵ سوڵتان کرد چوە تەرابلس و بەقایەی ئەهلی سەلیبی کۆکردەوە و لەپاشدا لەگەڵ لەشکری سور چووە شاری عەککا .

سوڵتان جگە لەشاری سور هەموو شاران و قەلای فەلەستینی گرت بەلام مانەوەی شاری سور بەدەس فەرەنگەوە مەترسی‌یەکی گەورە بوو لە ئەنجامدا شاری سور بوو بە بنکەیەکی سەرەکی بۆ لەشکری ئوروپا لەسەرەتای ساڵی ٥٨٥ك دا ، چۆنیەتی عەسکەریەی سوڵتان گۆراو لە هێرش و پەلامارە و کەوتە خۆپاراستنەوە .

کونـاردی قومـاندانی سـور لەشـکرێکی بـەقوەتی پێکـەوەنا ئـەم حەرەکەتە سەرەتای فەرتەنەیەکی گەورە بوو کە ڕووی ئەکردە ولاتی ئیسلام ، مەلیك جۆی کە بەڵێنی دا بوو شەڕ لەگەڵ سـولتان نـەکا لـە بـەڵێنی خـۆی پـاش گـەز بـۆوە و لەشـکرێکی زۆری لـە تـەرابلس کۆکـردەوە و کەشتیەکانی فەرەنگ بەردەوام ئەهاتن ئەرزاق و سیلاحیان بۆ ئەهێنا .

سولتان صلاح الدین بەرامبەر بـەم هێزکۆکردنـەوەی فـەرەنگ خـۆی ئامادەکرد و لەلایەکی تریشەوە قەلای ئـەرنونی موحاسـەرە کـرد ، بـەلام کەدی فەرەنگ تەنگی بەشاری عەککا هەڵچنیوە بەشـێکی لەشـکری لـە دەوری قەلای ئەرنون بەجیٚ هێشت و خۆی ڕووی کردە عەککا موحاسـەرەی عەککا نزیك دووساڵێك بەردەوام بـوو ، هـۆی دەوام کردنـی موحاسـەرەش یەك لەدوای یەك هاتنی هێزی فەرەنگ بوو . دوای ئەمـە سـولتان کـەدی فـەرەنگ لەگـەڵ موحاسـەرە خـەریکن ڕووی کـردە قوەتـی فـەرەنگ و بەتایبەتی ئەمیر تقی الدینی برازای بەڕاستی هجومێکی شێرانەی کـرد و تەرەفێکی عەککای بەفەرەنگ چۆڵ کرد و ڕێگەی بـۆ شـارەکە کـردەوە و سولتان خۆشی چوە ناو شاری عەککا .

بەلام کە شەوهات بەسەردا لەشکری ئیسلام گەڕانەوە ئۆردووگاو لـەم فرسەتەدا فەرەنگ ئەو ڕێگەیەی کە ئیسلام بەڕۆژ گرتبووی بەربەستی کرد بەجۆرە ڕەنجی سولتان بەزایەع چوو .

سامی دوژمن بەجۆرێك شکا کە لە ٥ی ڕەمەزانی ٥٨٥ی دا ، بێجگە لە موحاسەرەی قەلاکە هجومێکـی بەشیددەتیشـی کـردە سـەر لەشـکری

ئیسلام زۆر بلاو بوو بۆوە ، بەشێکی بەرامبەر بەئەمۆندی فەرەنگ وەستا بوو لەشاری ئەنتاکیە و قوەتێکی تر بەرامبەر بە تەرابلس ی شام دیمەشقی ئەپاراست وە قوەتێکی تریش بەرامبەر بە ئەهلی سەلیب شاری دمیات و ئەسکەندەریەیان ئەپاراست ، لەلایەکەوە تەئسیری ئەم نیوە شکانە و لەلایەکی ترەوە بەسەراهاتنی زستان و رەمەزان و سور بوونی ئومەرای ئیسلام بۆ شەڕ نەکردن و گەڕانەوە ، سولتان صلاح الدینی مەجبوری هاتنە دواوە تا خرو بەکرد و عەککای سپارد بە قەزاو قەدەر ، سولتان سەلاح الدین لە غیرەت و خۆڕاگری فەرەنگ و سستی و خۆ لەشەڕ پاراستنی ئیسلام زۆر عاجز بوو هەر لەم کاتە دا بوو کە خەبەری داخل بوونی ئیمپراتۆری ئەلمانیا فریدریك بربرۆس ، بە ئەهلی سەلیب و جەرەکەت کردنی بۆ فەلەستین گەیشتە سولتان ، پیشداری ئۆردوی ئەلمانیا گەیشتبوە باکووری کلکیا نزیکەی سەد هەزار سەرباز بوو بەلام ئیمپراتۆری ئەلمان لەرێگەی هاتنی لە ئاودا خنکا لە رووباری سالف لە چیای ئەرمینیا بەم هۆیەوە لەشکری ئەلمان بەشێکی گەڕایەوە و بەشەکەی تریش سواری کەشتی بوون و بۆ شاری عەککا و سوور ، بەسەرکردایەتی فردیك دوسواب ، کوڕی ئیمپراتۆری پێشووی ئەلمان بەسەر ئەنتاکیەدا رووی کردە فەلەستین لە ئەنجام تەنیا ژمارەیەکی هات گەیشتە عەککا ، جا جەنگی خاچ پەرستانی سێ یەم بەوە جودا ئەکرێتەوە کەوا گەورەترین مەلیکی ئەوروپای ئەم کاتە بەشداریان تیا کرد لەوانە :

١-ئیمپراتۆری ئەڵمانیا فریدریك بربرۆس

٢-مەلیکی فەرەنسا فریدریك ئوغستس

٣-مەلیکی ئینکلیز ڕیتشارد قەلب الاسد

سولّتان سەلاحەدین بەرامبەر بە لافاوی ئەهلی سەلیب و ئەم لەشکرە زۆرە زەبەلاحە داوای کۆمەکی لە حوکمداران و ئومەرای ئیسلام کرد و هەتا بۆ داوای یارمەتی کۆمەڵێك لە پیاوانی خۆی ناردەلای مەلیکی مەراکیش یعقوب المنصور ، زۆر حەیف کەلە هیچ لایەکەوە گوێ نەدرایە قسەی سولّتان و کەس یارمەتی بۆ نەنارد ، وە بە مجۆرە ئەم قەهرەمانی کوردی گەورەی ئیسلامە ، بەرامبەر بە ئەهلی سەلیب تەنیا بە لوتفی خوا و قوەتی خۆی ڕاپەرموو .

سولّتان صلاح الدین لەگەڵ لەشکری ئینگلیز فەرەنسا و ئەڵمانیا وقودس :

لەڕۆژی ٢٠ی جیمادی دووەمی ٥٨٦ك دا لەشکری ئینگلیز و فەرەنسا و ئەڵمانیا و قودس هێرشیان کردە سەر لەشکری سولّتان سەلاح الدینی ئەیوبی کورد لە فەلەستین لەسەرەتای شەڕەکەدا ، بەشێکی لەشکری ئیسلام خراپ شکاو بلاّوەی کرد ، هەندێك لەوانە تا تەبەریەو شام خۆیان نەگرتەوە و لەشکری خاچ پەرست تا ئۆردوگای سولّتان هات ، بەلاّم لەپاشدا موتەبەقی قوەتی ئیسلام هەڵیان کوتایە سەر لەشکری خاچ پەرستان و زۆر خراپ شکاندیانن ، گۆڕەپانی شەڕەکە پڕ بوو لە کوژرا و ورە و جورئەتی لەشکری خەڵکی سەلیب بەتەواوی ڕووخا ، لە ٢٢ی

جیمادی الاخری ٥٨٦ك دا لەشکرێکی زۆری خەڵکی سەلیب لە قوماندای قۆنت هانری دا ، کە خوشکەزای قەراڵی ئینگلیز بوو ، گەیشتە بەردەمی شاری عەککا و ئۆردوگای دامەزراند وە خۆی بۆ هجوم حازر کرد .

میر عیسای هەکاری و بەهاءالدین قرقوش زۆر مەردانە بەرامبەر هەموو هجومی خاچ پەرستان وەستان ، میژوو نووس میشۆ ناو ، زۆر مەدح و سەنای غیرەت و خۆڕاگری میر عیسای هەکاری و بهاء الدین قرقوش ئەکا ، ئەڵێ زۆر جار هجومی دوژمنیان شکاندو پاش کشەیان پێکرد .

قونت هانری ، بەرامبەر بە ئازایی و خۆڕاگری ئەم دوو سەرکردە کوردە قارەمانە هیچی پێ نەکرا ، لەو ماوەیەدا خواردەمەنی لە هەردوولادا زۆر کەم بوو بوو ، بەلاّم سولّتان سەلاح الدین لە بەیروتەوە هەندێ خواردن و خۆراکی گەیاندە جەنگاوەرانی قەلاّو شاری عەککا .

لەلایەکی ترەوە خاچ پەرستەکان کەزانیان موحاسەرە بری ئەوەندە کارناکاتە سەر لەشکری ئیسلام هاواریان نارد بۆ پاپا ، وسەر لەنوێ لە ئەوروپا پڕوپاگەندە دەستی پێکرد و قوەتێکی زۆری سەلیبیەکان بێ دەرپێ گەیشتە بەردەمی عەککا ، قۆنت هانری ، بە لەشکرێکی زۆرەوە هێرشی کردە سەر لەشکری ئیسلام ، لەو کاتەدا سولّتان سەلاح الدین نەخۆش بوو ، لەژێر خێوەتێکدا دانیشت و سەیری مەیدانی شەڕی ئەکرد ، شەڕ گەلێ درێژەی کێشا بەلاّم لە ئەنجام دا خاچ پەرستەکان زایعاتێکی زۆریان دا ، دانەری کتێبی مصور تاریخ ئیسلام ، سەید عەلی ، ئەڵێ ئەگەر سولّتان

سەلاح الدیـن ، خـۆی سەرپەرشـتی شـەڕی بکردایـە بەڕاسـتی لەشـکری ئیسلام سـەرکەوتنێکی گـەورەی دەس ئەکـەوت ، لـەم ماوەیـەدا بـەهۆی فەرتەنە ، دوننمای فەرەنگ لە عککا دوور کەوتبۆوە و لەشـکری ئیسـلام لەم فرسەتەدا سوودیان وەرگرت و مودافیعینی قەڵای عەککا یـان گـۆڕی بەڵام خیلافی ئارەزووی سوڵتان لەشکرێکی کەمتر یان تیا داناو لەلایـەکی تریشەوە سیلاح و جبەخانەیەکی تەواویان نەدانێ ئەمیر سەیف الدین عەلی مەشتوب ، کرا بە قوماندار‌ی عەککا . هەندێ لە مێژوو نووسـان ئـەڵێن هۆی لەدەسچوونی عەککا ، کەمی هێز و شەڕکردنی نابـەدڵیان و هـاتنی ئیمدادێکی زۆر بۆ ئەهلی سەلیب بوو .

قـەڕاڵی فـەرەنگ فلیـب ئۆگوسـت بەلەشـکرێکی زۆرەوە گەیشـتە بـەردەمی عـەککا ، ئـەم قوەتـە تازەیـە دڵخۆشـیەکی باشـیدا بـەخاچ پەرسـتەکان و سـوڵتان لەسـەر ئەمـە داوای کۆمـەکی لەسـەرکدەکانی ئیسلامی تابیعی خۆی کـرد ، زۆری پێنـەچوو قـەڕاڵی ئینگلیـز ڕیشـاری شێردل یش ، کەبـە جورئـەت و ئـازایی لـە ئـەوروپا دا بەشـۆرەت بـوو ، گەیشتە عەککا . موحاسەرەی عەککا لەتەرەف بەحرو بەرەوە ، بەشـیدەت دەوامی کرد .

بەڵام لە ئەنجام پارێزەرانی قەڵای عەککا تووشی برسـیەتی و تـاعون بـوون و لـە ژێـر بـاری ئـەم ناخۆشـیەدا زۆر بـێ هـێز کـەوتن ، توانـای مقاوەمـەتیان بە تەواوی شکا بوو قەڵای عەککا دووساڵ بوو بەرامبـەر بـە هێزی سەلیبیەکان بە هیمەتی موجاهیدانەوە خۆی ڕاگرتبوو ، بـەڵام ئیتر

کەلکی پێوە نەمابوو داوای یارمەتی لە سوڵتان کرد بەڵام قوەتی ئیسلام ئەوەندە نەبوو یارمەتیان نەدرا .

لەبەر ئەمە قوماندانی قەڵای عەککا ئەمیر سەیفە دین عەلی مەشتوب ، بەرامبەر بەم وەزعیەتە چوەلای قەڕاڵی فەرەنسا و پێی گوت ئێمە شارەکەتان تەسلیم ئەکەین بەمەرجێك ئێوەش هەمان موعامەلەمان لەگەڵ بکەن ، فلیب ئۆگۆست بەرامبەر بەم تەلکلیفە ماقوڵە گوتی من قەت ڕازی نابم کە یەکێك لە مەسڵمانانی قەڵاو شاری عەککا بەساغی بمێنێ لەسەر ئەم وەڵامە ئەمیر سەیف الدین گەڕایەوە عەککا .

عەککا ماوەیەکی تر خۆی ڕاگرت بەڵام برسیەتی و نەخۆشی مەیدانی نەدا و لەئەنجام بەشەرتی پاراستنی گیانی موسڵمانان تەسلیم بوو . بەگوێرەی تفاقنامەی تەسلیم ١٦٠٠ دیلی سەلیبیەکان بەرەڵلا ئەکراو ٢٠٠ لیرەش بەسەرکردەکانیان ئەدرا .

بەڵام سەلیبیەکان گوێیان نەدایە تفاقنامەکەو قەڕاڵی ئینگلیز موسڵمانانی عەککای کۆکردەوە و لەدەرەوەی شار دا هەمووی کوشتن بەم جۆرە مودافەعەی عەککا بوە هۆی لەناو چوونی شەست هەزار موسڵمان .

لەپێش گرتنی عەککا دا نێوان قەڕاڵی فەرەنسا و قەڕاڵی ئینگلتەرە ، خراپ بوو ، وە نێوان مەلیك جۆی و مارکیزغوناردیش لەسەر تەماحی تاجی فەلەستین تێك چوو بوو ، قەڕاڵ فلیب تەرەفداری غونارد بوو ، وە قەڕاڵ ڕیشاریش مەلیك جۆی حیمایە ئەکرد ، لەسەر هەندێ موعامەلەی حەقارەتی مەلیك ریشار ، قەڕاڵی فەرەنسا عادز بوو فەلەستینی بەجێ

هێشت و ڕۆیی .ئەم ناکۆکیەی نێوان سەرکردەکانی خاچ پەرست قوەتی فەرەنگی سست کرد و بەکەڵکی ئیسلام هات قەراڵی ئینگلیز لەدوای یەك مانگ ڕووی کردە یافا ، لەڕێگا لەژێر هێرش و پەلاماری لەشکری ئیسلامدا زیانێکی گیانی و ماڵی زۆریان دا . لەئەنجامدا قەراڵی ئینگلیز باش تێ گەیشت شەڕ کردن لەگەڵ سوڵتان سەلاحەدین بێ سوودە و ناچار داوای ئاشتی کرد ، سوڵتان مەلیك عادلی برای بۆ سوڵح بەموناسیب بینی مەلیك عادل و ریشار ، پێکەوە دانیشتن بەلاّم ئەنجامی نەبوو دوای ماوەیەك دیسانەوە قەراڵی ئینگلیز داوای ئاشتی کرد ، بەلاّم جاری دووەمیش ئەم سوڵحە سەری نەگرت ، تەنیا سود و قازانجی ئەم هاتوو چۆیە ئەوە بوو کە سوڵتان سەلاحەدین لەم فرسەتەدا شاری عەسقەلان و رەملەی ویران کرد و لەوناوەدا جێگەیەکی نەهێشت کە سەلیبیەکان بتوانن سودی لێ وەربگرن وە کە زستان هات بەسەرا ، سوڵتان چوە قودس و ، ریشار دیسانەوە داوای ئاشتی کرد ، بەلاّم لەم کاتەدا هەندێ ئاژاوە لەولاّتانی جزیرە دا ڕوویدا ، وە سوڵتان ناچار بوو لەشکرەکەی نارد بۆ جزیرە .

ریشار ویستی لەم فرسەتەدا سوود وەربگرێ و لەشکری کۆکردەوە و تا حصن الدارون چوو ، لەدوای خراپە و کوشتارێکی زۆر لە ئیسلامی ئەو ناوە دا ، ریشار لەترسی شکان و نەگرتنی قودس ویستی بگەڕێتەوە بەلاّم سەلیبیەکان بەقسەیان نەکرد و بەناچاری تا بەیت وننۆبە چوو ، بەرامبەر بەم هێرش و پەلاماری خاچ پەرستەکان سوڵتان سەلاحەدین خۆی ئامادە

کرد بوو ، هەرکانی و ئاوێکی سەر ڕێگەی دوژمن بوو هەمووی وێران کرد. ئەم کارە سەرکردەکانی سەلیبی بێزار کرد و لە کۆبوونەوەیەکدا بڕیاریان دا کەواز لە قودس بهێنن و بچنە سەر میسر . بەلاّم لەپاشدا قەڕاڵ ریشار گەڕایەوە عەککاو کاغەزی بۆ سولّتان نووسی سەرلەنوێ جاری چوارەم دیسان داوای ئاشتی کرد . لە ئەنجام هەردوولا ڕێککەوتن لە ٢٢ی مانگی شەعبانی ساڵی ٥٨٨ی کۆچی بەرامبەر ٢ی مانگی کانونی یەکەمی ساڵی ١١٩٢ی زایینی.

ئەمە ئەنجامی سێیەم سەفەر و هێرشی سەلیبیەکان بوو ئەم چەند سەد هەزار فیداییە و جەنگاوەرەی کە لە ئەورووپاوە وەکو لافاوێکی تەعەسوبی رووی کردبوە قودسی پیرۆز پێنج ساڵ بەرامبەر بە عەزم و خۆڕاگری سولّتان سەلاحەدین هیچی پێ نەکراو لەئەنجام تەنیا دوو شاری قەراغ بەحری دەس کەوت و بەشی زۆری لەناو چوو ، وە بەشێکی کەمیشی دەرباز بوو و گەڕایەوە بۆ ئەورووپا .

وە سوود و قازانجی سولّتان سەلاحەدین یش لەشەڕی فەلەستین و قودسدا ، وەکو نووسەری کتێبی حیات سەلاحەدین الایوبی ئەڵێ :

غەزای فەلەستین لە شەڕە گەورەکەی حطین ە وە دەسی پێکرد و لەو مێژوەدا بستێك لە خاکی فەلەستین بەدەس ئیسلامەوە نەبوو ، بەلاّم لەدوای سولّحی ڕەملە کە لە ٢٢ی شەعبانی ٥٨٨ی ك دا کرا هەموو فەلەستین جگە لە پارچەیەکی باریك لە صورەوە تا عەککا ، هەموو بوو

بە موڵکی سوڵتان ، خاچ پەرستەکان لەو هەموو وڵاتانە دەرکران ، بیت المقدس سینرایەوە و شان و شەرەفی ئیسلام سەر لەنوێ بەرزکرایەوە .

قەهرەمانی کورد و ئیسلام لەدوای سوڵح چووە قودس ، ئیدارەی داخیلیەی ڕێك خست و هەندێ قوتابخانە و خەستەخانەی تیا دروست کرد و لەپاشدا ویستی بچێ بۆ حەج ، بەڵام ئومەرای ئیسلام لەترسی غەدری فەرەنگ تکایان لێ کرد کە نەچێ و ئەویش دڵی نەشکاندن و لەپاش ماوەیەك لەگەڵ قوەتێکی بچوکی تایبەتی خۆی چوو بۆ ناوچەکانی وڵاتانی ساحیلی و کەشفی قەڵاکانی و لەپاشدا بەسەر نابلس و بیسان و کەوکەبدا چوە بەیروت و لەوێ لەگەڵ ئەمیری ئەنتاکیە مولاقاتی کرد و لەدوایيندا لە ٢٦ی شەوال ٥٨٨ی ك دا چووە دیمەشق .

وەفاتی سوڵتان سەلاحەدین

سوڵتان ماوەیەك لەشام دا لەگەڵ ڕێکخستنی ئیش و کاری وڵاتەکەی خەریك بوو ، پاشان چوو بە پیر حەجاجەوە ، کە چاوی بە حاجیان کەوت زۆر عاجز بوو لە نەچوونی بۆ حەج گریا ، هەر ئەو شەوە لەرزی لێهات و ڕۆژ بەرۆژ نەخۆشیەکەی گرانتر بوو لە ئونجام ڕۆژی چوارشەمە ٢٧ی سەفەری ٥٨٩ ی کۆچی بەرامبەر ٤ی مارتی ١١٩٣ ی زایینی وەفاتی کرد .

تەمەنی ٥٧ ساڵ بوو ، بە بێ تەکلیف و هەرا نێژرا ، لە دوای سێ ساڵ ، مەلیك ئەفزەڵی کوڕی لە نزیك مزگەوتی ئەمەوی ماڵی پیاوێکی صالحی کڕی و بە حورمەتێکی زۆر لاشەی بەڕێزی گوازرایەوە ئەوێ و سەر

لەنویێ کفن ودفن کراو مەلیك ئەفزەڵ سێ ڕۆژ تازیەی بۆ دانا ، خەڵکێکی زۆر کۆبووەو دەنگی گریان و شیوەن ئەگەیشتە ئاسمان .

دکتور بیللی ئەڵێ : سـولتان وەفـاتی کـرد و بـەم وەفاتـە ئومـەتی ئیسلام پادشایەکی زۆر بەهێزی لەدەس چوو کە لـە بەلایـەکی وای ڕزگـار کرد کە ئەوەندەی نـەمابوو تووشـی فـەوتانی‌بکا ، سـولتان وەفـاتی کـرد دوژمنەکانیشـی ئیقراریـان بـە گـەورەیی کـرد ، وە ئیقراریـان کـرد کـە ئوستادێکی گەورەو عالمێکی زۆر زانا بوو .

سوڵتان لە حالی حەیاتیدا حەڤدە کوڕ و کچی هـەبوو کتـاب الفتـح القسی فی الفتح القدس .

لە مێژووی ئەم قارەمانە کوردە باش تێگەیشتین کە لە ڕۆژی بـوو بـە وەزیری خەلیفە عاضد تا وەفاتی کرد چەند هەوڵی دا بۆ خزمەتی ئـایینی پیرۆزی ئیسلام چۆن غەلەبەی بەسەر سـەلیبیەکان و ئومـەرای ئیسـلام دا کرد و چۆن توانی دوو ولاتی وەکو سـوریە و میسـر کـە بـەهۆی جیـاوازی مەزهەبی و تەماحی شەخسیەوە زۆر لەیەك جیابوون لەژێر حوکمی خۆیـدا دامەزرێنێ و لە کوردستانەوە تا سوریە و ، فەلەستین و ئەردەن و لوبنان و حیجاز و یەمەن و میسر و حەزرەمۆت و لیبیـا و مـەغریب و سـودان و ، زۆر قەمی جیاجیا لەژێر نفوزی خۆیـدا کۆکاتـەوە و برایـەتیان لـەنێواندا بێنێتە وجود .

لەنێوان ئەم خەڵکانەدا کەس نـەبوو بـەدڵ سـولتانی خـۆش نـەوێ و لەکاتی تەنگانەدا ڕۆحی خۆی بۆ فیـدا نـەکا ، بۆیـە خۆشـیان ئەویسـت

چونکە وەکو باوکێکی دڵسۆز و پادشایەکی عادل بوو ، بۆ نەفسی خۆی و بۆ ماڵی دنیا هەوڵی نەئەدا ، هەموو هەوڵ و تەقەلای بۆ مەسڵەحەتی ئیسلام بوو .

بەرامبەر بە خەڵك هیچ دەعیەی نەبوو ، هەمووکەس بەبێ زەحمەت ئەیتوانی بچێتە لای ، گەورە و بچووك لەمەقامی حەقدا یەك بوو ، کە دەنگی فەقیر و هەژاری ئەبیست چاوی پڕ ئەبوو لە فرمێسك و خەڵات و پارەی ئەدانێ ، یارمەتی مانگانەی ئەدا بە کوێر و هەتیوو پەککەوتە ، لەبەر زۆر بەخشین و دەس بڵاوی زۆر جار پارەی خەزێنەیان لێ ئەشاردەوە ، تاله‌کاتی تەنگانەدا بێ پارە نەمێنێنەوە ، لەدوای وەفاتی تەنیا چل و حەوت درهەمی لەپاش بەجێما کە میراتی سوالکەر و هەژاریش مومکینە لەوە زۆرتربێ .

لەساڵی ١٣١٦ی ك دا ، کە ئیمپراتۆری ئەڵمانیا سەردانی شامی کرد گوتی من ئێستا لە شارێکدام کە لەکاتی خۆیدا زاتێکی وای تیا ژیاوە کە هەرە گەورەی پیاوی سەردەمی خۆی بوو ، لە زانست و ئازاییدا بێ ئەمسال بوو شۆرەتی بەدنیا دا بڵاو بوو بۆوە و ئەو زاتەش قارەمانی کورد سەلاحەدینی ئەیوبی بوو .

نووسەری کتێبی حیاة صلاح الدين الايوبى ، ئەڵێ : جارێك سوڵتان هەڵی کوتایە سەر لەشکرێکی سەلیبیەکان و گوتی بوەستن دڵی ئەم شێرە لە دڵی شێری ئێوە بەهێزترە .

مەجلیسی سولتان زۆر پاك بوو کەس نەیئەوێرا غەیبەتی کەسێکی تر بکا ، سولتان ماڵ و منالی خۆی زۆر خۆش ئەویست ، زۆر جار لەگەڵ منداڵەکانیا یاری ئەکرد ، زۆر دیندار بوو عەدالەتی زۆر لەلا خۆشەویست بوو ، حەفتەی دووجار بەنەفسی خۆی بۆ بیستنی شکایەتی زۆرلێکراو دا ئەنیشت دەرگای بۆ گەورە و بچوك و فەقیر و دەولەمەند کرا بوەوە ، قەت هیلاکی و بێزاری نەئەزانی لە ئیشدا شارەزا بوو لە تەقدیر و لێکدانەوەی قوەتی دوژمندا زۆر وریا بوو ، کە بریاری بۆ کردنی ئیشێك بدایە لە کردنیدا هیچ دوودڵی نەئەکرد ، قەومی قبطی سولتانیان زۆر خۆش ئەویست چونکە حیمایەی ئەکردن بەڵگەی خۆشەویستیان ئەمەیە کە ڕەسمی سولتان سەلاحەدینیان لەتەنیشت ئەم کاسەی پیرۆزیان داناوە .

سولتان لەوەسیەت نامەکەیدا گوتی بۆ ئەمەی کەلەڕۆژی حەشردا شاهیدی غەزام بێ شیرەکەشم لەگەڵ بنێژن .[٢]

یەکەم قوتابخانە کە لەمیسر کرایەوە بۆ خوێندنی مەزهەبی شافعی بەناوی مەدرەسەی ناصریە ، سولتان دروستی کرد ، دوای ئەمە مەدرەسەی القمحیە بۆ مەزهەبی مالیکی و لە ٥٧٢ی ك دا ، مەدرەسەی الحنفیەی دروست کرد و لە جێگەی مەزهەبی شیعە ، مەزهەبی سوننی بلاوکردەوە .

---

[٢] -هامەر جلد٤ ، ل٢٠٧ – تاریخی کورد ، ل١١٥ .

خاوەنی کتێبی صبح الاعشی ، ئەڵێ :

خانەقاو تەکیە لەپێش حوکومەتی ئەیوبی کورد لە میسر دا نەبوو ، موئەسیسی ئەمانە سوڵتان سەلاحەدین بوو ، یەکەم خانەقای صلاحیە بوو کە بەسەعید و سوعەدا ، ناسراوە ، دەسی پێ کرد و هەندێ ئەوقافیشی بۆ دانا . هەروەها ئەساسی قوەتی بەحری لەمیسردا لەتەرەف سوڵتان سەلاحەدینەوە دانراو بەعینوانی دیوان الاستول ، دائیرەیەکی تایبەت لەژێر چاودێری مەلیك عادلی برایدا بۆ دامەزراند ، ئەسکەندەریە و دمیات لەقەراغ بەحری سپی ، وە فستات و قوص لەسەر نیل ، بەندەری بەحریی موهیم بوون ، زۆر مزگەوت و قوتابخانەو خەستەخانەو غەریب خانە و پرد و جۆگە و قەلاو شوورەی لەمیسردا دروست کرد ، شوورێکی مەحکەمیشی بەدەوری پایتەختی میسردا ، دروست کرد . لەشام و ولاتانی تریش بەهەمان شێوە خزمەتی ئەکرد . ڕەسمی گومرگی لەسەر توجار زوراع هەڵگرت و ڕەسمی لەسەر حەجاج هەڵگرت و لەدەوری حکومەتی فاتیمیدا خەڵکی میسر لەژێر باری گرانی ئەم ڕەسمەدا بەتەواوی پشتی چەما بووە لەم ڕووەوە زۆری زوڵم لێ ئەکرا .

الفضل قازی کەوەزیری سوڵتان بوو لەکاری چاك زۆر یارمەتی سوڵتانی ئەدا ، مەجلیسی شورای حکومەتی ئەیوبی تەنیا قەرەقوش و حسام الدین و مەشتوب و ئەمسالی نەبوو ، وەکو قازی و کاتب عیمادالدین و عیسی الهکاری و هەندێ عولەمای بەشۆرەتیشی تیا بوو .

کوڕانی سوڵتان سەلاحەدین

سوڵتان کە ئەم وڵاتانەی هێنایە ژێر حکمی خۆی و لەپێش وەفاتیدا ، فەلەستین و سوریەی دا بە مەلیك ئەفزەل و میسری دا بە مەلیك عزیز و حەلەبیشی دا بە مەلیك زاهیر غازی غیاث الدین ، دیارە کوڕەکانی زۆر نازناویان هەبووە .

بەشێکی جزیرەی دا بە مەلیك عادلی برای و کوڕانی شێرکۆی مامیشی لە حمص دا جێگیر بوون و یەمەنیش دا بەکوڕانی سەیف الاسلام طفتەکین ی برای ، سوڵتان کەسی نەکرد بوو بە جێگر لەدوای خۆی لەبەر ئەوە کوڕەکانی هەرکەسە لە جێگەی خۆی ئیدارەی حکومەتیان کرد و نزیکی ساڵێك تابیعیەتی مەلیك ئەفضل یان پاراست . مەلیك ئەفزەڵ کورە گەورەی سوڵتان سەلاحەدین بوو ، لەدوای باوکی بوو بە گەورەی سەرجەم وڵاتانی ئەیوبی ، ضیاء الدین ابن اسیر ، برای مێژوو نووسی ناسراو ئیبنو ئەسیر ، وەزیری مەلیك ئەفزەڵ بوو ، لەڕووی ئەم وەزیرە بێ ئیدارەو تەدبیرەوە ، ئیدارە زۆر تێك چوو ، بەهۆی ئەمە ئومەرای دیار و ناسراوی سەردەمی سوڵتان سەلاحەدین زوو لەبەرچاوی مەلیك ئەفزەڵ کەوتن و لەسەر کار لابران ، لەبەر ئەمە هەموویان عاجز بوون و یەك لەدوای یەك سوریەیان بەجێ هێشت و چوونە میسر لای مەلیك عەزیز ، زۆری پێ نەچوو مەلیك عەزیز سەر بەخۆیی میسری ڕاگەیاند و لە ٥٩٠ ك دا ، بۆ زەوت کردنی موڵکی براکەی بەلەشکرەوە ڕووی کردە سوریە .

ئاژاوەی نێوان ئەم دووبرایە بەناوبژی مەلیك عادل و هەندێ ئومەرای ئەیوبی ئەمجارە کۆتایی هات . بەڵام ساڵی دوایی مەلیك عەزیز دیسانەوە هاتە سەر شام ، ئەمجارە مەلیك عادل یارمەتی مەلیك ئەفزەڵی داو لەئەنجام مەلیك عەزیز گەڕایەوە میسر ، مەلیك عادل لەسەرەتاوە تەرەفداری ڕێك کەوتنی برازاکانی بوو بەڵام لەدواییدا کە تەماشای بێ ئیدارەیی کردن زانی کەڕەنجی سوڵتان سەلاحەدین لەڕووی کوڕەکانیەوە مومکینە بە باد بچێ و وڵاتانی ئەیوبی تووشی نشوستی و بێ هێزی ببێ ویستی ئیدارەی دەوڵەتی ئەیوبی بگرێتە ژێر دەسی خۆی و ئەوە بوو لەدوای شەڕ و دەعوا لە ٥٩٢ ك دا ، شام لە مەلیك ئەفزەڵ زەوت کراو مەلیك ئەفزەڵ بەناچاری بەقەڵای ساخد ، ڕازی بوو ، سوریە بەناوی تابیعی زاهیریی میسر کەوتە دەس مەلیك عادل .

مەلیك عادل لەدوای ساخ کردنەوەی سوریە بۆ خۆی ئیدارەی جزیرەشی دامەزراند ، لەدوای وەفاتی مەلیك عەزیز لە ٥٩٥ ك گەڕأیەوە سوریە و لەپاشدا مەلیك عادل بەلەشکرێکەوە ڕووی کردە میسر و ئەویشی هێنایە ژێر حوکم و دەوڵەتی خۆی ڕاگەیاند .

کوڕانی سوڵتان سەلاحەدین مەلیك ئەفزەل ، لەقەڵای ساخەد و مەلیك زاهیر لەحەلەب ، هەردووك بەلەشکرەوە ڕوویان کردە شام بەڵام مەلیك عادل بەفریادا گەیشت و ئیتر وازیان لە موحاسەرە هێنا و گەڕانەوە شوێنی خۆیان ، دوای ئەمە مەلیك ئەفزەڵ قەڵای سمسادی تەعمیر کرد و خۆی بە تابیعێکی سەلجوقی ڕۆم ئیعلان کرد و کە مەلیك زاهیری

برای وەفاتی کرد بەیارمەتی کیکاوس ی حوکمداری سەلجوقی ڕۆم ویستی حەلەب بگرێ و حکومەتێکی بۆ خۆی پێکەوەبنێ بەلاّم ئەم هەولەش سەری نەگرت و گەڕایەوە قەلاّی سمساد ، تا دواین تەمەنی لەوێدا ژیاو لە ٦٢٢ك دا وەفاتی کرد .

دەوری سەڵتەنەتی مەلیك عادل

مەلیك عادل برای سوڵتان سەلاحەدین لە ١٦ی ربیع الاخری ٥٩٦ك لە قاهیرە دەوڵەتی سەربەخۆیی ڕاگەیاند ، بەشێوەیەکی ماهیرانە ولاّتی سوڵتان سەلاحەدینی بەتەواوی بێجگە لە حەلەب هێنایە ژێر حوکمی خۆی لەڕووی ئیدارەوە لەسەر شوێنی کاکی ڕۆیشت و ئیدارەی ولاّتی بەناوی خۆیەوە دایە دەس کوڕەکانی و ، مەلیك کاملی بەسەر سوریە و مەلیك ئەشرەف موسای ، بەسەر جزیرەوە دانا ، وە هەندێ لە کوڕەکانی تریشی کرد بە حاکمی جێگایەکانی ترو تابیعی براکانی بوون لە دەوری حکومەتی مەلیك عادل دا ، لەشکرێکی سەلیبیەکانی هاتە سەر بەیروت و گرتی ، ئەم هێرشە لەکاتی شەڕ و هەرای بەینی کوڕانی سوڵتان سەلاحەدین بوو ، مەلیك عادل لەدوای هاتنە سەر تەختی بەلەشکرێکەوە چوو شاری یافەی گرت ، خاچ پەرست یش تیبنین یان موحاسەرەکرد بەلاّم بۆیان نەگیراو داوای سوڵحیان کرد و تفاقنامەیەکی سێ ساڵی لەبەیندا مۆرکرا و ، فەرتەنەی سەلیبی چوارەم بەم جۆرە بڕایەوە .

دوای ئەمە کە لە ٦١٣ك دا مەلیك زاهیر غازی حاکمی حەلەب وەفاتی کرد و ، دوای ئەو مەلیك ئەفزەڵ لە ٦٢٢ك دا ، وەفاتی کرد و ،

هەرای سەلیبی چوارەم بڕایەوە و ، ئیدارەی کوڕانی قارەمانی گەورە دوایی هات .

پاپا اینوسانی سێ یەم ، لە ١٢١٦ - ١٢١٧ز دا فەرتەنەی ئەهلی سەلیبی پێنجەمی دروست کرد ، قەڕاڵی مەجارو ، دوقەکانی ئاوستریاو ، باویرا ، لەگەڵ ئومەرای ئەڵمانیای باشوور هەموو داخیلی ئەم قافلەی پێنجەم بوون ، وە لەشکرێکی ٢٥٠٠٠٠ دووسەد و پەنجا هەزار کەسی زۆری ئەڵمان بوو ، ڕووی کردە ساحیلی سوریە و لەبەحر هاتنە دەرەوە و تەرەفی عەککایان تالاَن و وێران کرد و لەگەڵ گەورەکانی سوریە شدا کەوتنە شەڕەوە ، دوای ئەمە بڕیاریان دا کە بچنە سەر میسر و لەنیل هاتنە دەرەوە و دەوری شاری دمیات یان دا ، مەلیك عادل لەوبەینەدا لە باکووری سوریە بوو کە خەبەری دمیاتی بیست بەپەلە لەشکری کۆکردەوە و ڕووی کردە شام بەلاَم ئەجەل ماوەی نەداو لەنزیك شام لە عەلاکین دا ، وەفاتی کرد لە مانگی جیماد الاخری ساڵی ٦١٥ك .

مەلیك عادل قارەمانێکی زۆر ئازاو بەجەرگ بوو لەشەردا بەعقل و کەماڵی لە ئیدارە و سیاسەتدا لەسەردەمی کاکیا دەسەڕاستی بوو چ لە زەمانی کاکی و چ لەدەوری حکومەتی خۆیدا جیهادێکی زۆری لەگەڵ سەلیبیەکان کرد لەگەڵ ئەمەشدا لەگەڵ قەڕاڵی ئینگلیز ڕیشاری شێر دڵ دا زۆر دۆستایەتی هەبوو ، ئەم قەڕاڵە لە موخابەرە و گفتوگۆدا ، خۆشەویست و برام ی پێ ئەگوت ، لەسکەدا عینوانی ئەبو الفیدای

وەرگرتبوو لەسەردەمی خۆیدا شەرکەتی حکومەتی ئەیوبی بەتەواوی پاراست .

دەوری سەڵتەنەتی مەلیك کامل

عینوانی ناسر الدین و نازناوی ئەبو المعالی محمدە و کوڕی مەلیك عادلە لە مانگی ربیع الاولی ٥٧٦ك دا هاتۆتە دنیاوە ، لەدوای وەفاتی باوکی بوو بە حوکمداری میسر ، وە دەرکردنی ئەهلی سەلیب لە دەوری دمیات و خاکی میسر کەوتە عۆدەی ئەو ، لەم کاتەدا مەلیك عیسی شەرف الدین مەلیکی سوریە بوو ، وە مەلیك الاشرەف موسی مزەفەرالدین یش مەلیکی حەلەب بوو ، ئۆردووی سەلیبیەکان ماوەیەکی زۆر شاری دمیاتی موحاسەرەکرد ، بەلاّم هەردوولا لەبەر نەخۆشی و برسیەتی زیانێکی زۆریان پێ گەیشت لەدوای ساڵ و نیوێك موحاسەرە و شەڕ ئینجا دمیات کەوتە دەس سەلیبیەکان ، لەسەرەتای ئەم شەڕە خەڵکی دمیات حەفتا هەزار کەسێك بوو بەلاّم لەکاتی تەسلیم بوونیاندا تەنیا سێ هەزار کەسێك مابوو ، ئەوانیش لەتەرەف سەلیبیەکانەوە هەموویان شەهید کران ، سەلیبیەکان لەدوای گرتنی دمیات ڕوویان کردە قاهیرە ، مەلیك کامل هەرچەندە لەتەرەف لەشکری براکانیەوە تەقویە کرابوو ، بەلاّم دیسانەوە بەنیسبەت لەشکری سەلیبیەکان زۆر کەم بوو بەربەستی هێرشەکی پێ نەکراو ، وەعدی ڕەتکردنەوەی فەلەستینی دانێ بەمەرجێك واز لە دمیات بهێنن خاچ پەرست قبوڵ یان نەکرد .

دوای ئەمە مەلیك کامیل بڕیاری دا هەموو سەدەکانیان شکاند و ، ئارازی دەڵتا غەرق کراو ، خەتی گەڕانەوەی خاچ پەرست بڕاو ، تووشی برسیەتی بوون ، لەلایەکی تریشەوە لەشکری ئیسلام لێیان کەوتبوونە هجوم و لەسەر ئەمە خاچ پەرست داوای سوڵحیان کرد ، بەومەرجەی ڕێگەی گەڕانەوەیان پێ بدرێ و ڕێگەی زیارەتی حەجاجیان بدرێ و سوڵحیان کرد و ڕۆیشتن .

لەدوای ئەمە کە هەرای سەلیبی شەشەم بڕایەوە ، ئەوەندەی پێ نەچوو لەناو کوڕانی مەلیك عادل دا ، شەڕی خۆماڵی دروست بوو .

مەلیك عیسی مەلیکی سوریە لە کاکی وەرگەڕاو چاوی بڕیە تەختی میسر و خەریك بوو لەگەڵ جەلالەدین خوارزەمشادا ، تفاق بکا لە دژی برای خۆی ، مەلیك کامل کە ئەمەی بیست سەغلەت بوو ، لەم کاتەدا ئیمپراتۆری ئەڵمانیا فرەدریقی دووەم ، بەلەشکرێکی گەورە ڕووی کردبوە میسر ، مەلیك کامل ناچار بوو لەگەڵ ئیمپراتۆر ئاشتی بکا ، وە هەرلەم کاتەدا مەلیکی سوریە عیسی وەفاتی کرد لە مانگی ذي العقدە ساڵی ٦٢٤ك دا ، وە مەلیك ناسر داودی کوڕی بوو بە مەلیکی سوریە مەلیك کامل بەلەشکرەوە ڕووی کردە شام و لەولاوە مەلیك ئەشرەفی برای ویستی یارمەتی مەلیك ناسر بدا ، بەڵام لەدوابیدا لەگەڵ مەلیك کامل ڕێککەوت و بەیەکەوە شامیان گرت و مەلیك کامل بەرامبەر بە هەندێك ناوچەی جزیرە شامی دا بەمەلیك ئەشرەف لەساڵی ٦٢٦ك ، وە کەرەگ و ئەشواك و هەندێ قەڵای تریش لەباتی شام ، درا بە مەلیك ناسرداود .

مەلیك كامل لەدوای جێ بەجێ کردنی ئیشوكاری سوریە ، ڕووی كردە جزیرە و مەزۆپۆتامیا ، وە بۆ بەربەست کردنی لافاوی خوارزەمی و مەغۆل ، ئەم ولاتەی ڕێكخست و ، مەلیك نجم الدین ئەیوبی کوڕە گەورەی خۆی بەسەر جزیرەوە دانا ، لەدوای ماوەیەك مەلیك نجم الدین ئەیوب توانی لەشكری بێ ساحێبی خوارزەمی بگرێتە ژێر دەسی خۆی تا بتوانێ بەرامبەر لافاوی هۆلاکۆی مەغۆل بودستێ .

لەلایەکی تریشەوە تفاقنامەی نێوان مەلیك كامل و ئیمپراتۆری ئەڵمانیا دوایی هات كە ماوەکەی دەساڵ و شەش مانگ و دە ڕۆژ بوو ، بەگوێرەی ئەم تفاقنامە قودسی شەریف لەگەڵ ناسرە و ئەترافی و لەعەککاوە تا یافە ، پارچەیەکی ساحلیش ، بە مۆقەتی کەوتە دەس ئیمپراتۆری ئەڵمان ، بەرامبەر بەمە تاماوەی دەساڵ و شەش مانگ و دەڕۆژ ، واز لە شەڕ هێنرا ، وە بەپێی ئەم بەرنامەیە ئەبوایە ئیمپراتۆر یارمەتی مەلیك كاملی بدایە خولاسە ئەم موعاهەدەیە نەموسڵمان و نەگاوری مەمنون نەکرد ، وە ئیمپراتۆریش زۆری پێ نەچوو فەلەستینی بەجێ هێشت و چوەوە بۆ ئەڵمانیا ، لەدوای ئەمە زۆری پێ نەچوو كە بینی مەلیك كامل و مەلیك ئەشرەفی برای لەگەڵ سوڵتانی ڕۆم تێك چوو ، سوڵتان کەیقوبادی سەلجوقی لەشكری کردە سەر باکووری جزیرە لەساڵی ٦٣١ك و لەگەڵ لەشكری ئەیوبیدا کەوتە شەڕەوە ، لەئەنجام هەندێ جێگەیان لە مولكی ئەیوبی داگیر کرد ، بەڵام پێیان نەپاراسترا ،لەئەنجام

ئەم شەڕە بەمردنی سوڵتان کە یقویاد برایەوە لەشکری سەلجوقی لـــەخاکی ئەیوبی دەرکرا لەساڵی ٦٣٣ك .

دوای ئەمە بەینی مـــەلیك کـامل و مـــەلیك ئەشـرەفیش تێکچـوو ، مەلیك ئەشرەف لەگەڵ ژمارەیەك لەسەرکردەکانی ئەیوبی تفاقیان کرد لـە دژی مەلیك کامل ، لەسەر ئەمە مەلیك کامل بەلەشکری میسرەوە ڕووی کردە شام ، بەلاّم پێش ئەوەی بگاتە شام مەلیك ئەشرەف لەشـام وەفـاتی کرد لە ٤ی محرم ٦٣٥ك ، وە شام بەبێ شەڕ کەوتە دەسـت مـەلیك کـامل بەلاّم بەرامبەر بە تەسلیم کردنی ئەم ولاّتە ، شاری بەعلەبەك و بصـری دا بە مەلیك صالح ئیسماعیلی برای مەلیك کامل لەدوای ئـەم غەلەبەیـە ، بەچەند مانگێك لەدیمەشق وەفاتی کرد لە ٢١ی ڕەجەبی ٦٣٥ك . مـەلیك کامل بێ گومان حوکمدارێکی زۆر باش بوو چ لە مەیدانی شـەڕداو چ لـە ئومـوری سیاسـیدا ، لەسـەر شـوێنی بـاوك و مـامی ڕۆیشـت ، وەفـاتی ئەونوشوستی حوکمەتی ئەیوبیە .

مەلیك عادلی دووەم

لەدواتی وەفاتی مەلیك کـامل ئومـەرای ئـەیوبی ، مـەلیك عـادلی دووەمیان کە کوڕە بچوکی مەلیك کامل بوو ، بەسوڵتان ئیعلان کرد .

ئـەم شـازادەیە چ لەبـەر بچوکـی و چ لەبـەر بێکـارەیی قابلیـــەتی حکومداری نەبوو ، لەم ڕووە مەلیك نجم الدین برای گەورە و بەتواناتر بـوو ، کەلەم کاتەدا حاکمی جزیرە بوو ، لە کاتێکدا کـە لەگـەڵ موحاسـەرەی شاری رەها خەریك بوو ، خەبەری وەفاتی باوکی زانی و وازی لە موحاسـەرە

هێنا و لەوەدا بوو کە بێ بۆ سوریە ، بەلاّم لەپڕێکا تووشی ئاژاوەی خوارزەمیە کانی مەعیەتی بوو ، ویستیان بیگرن بەلاّم خۆی گەیاندە سنجار و رزگار بوو .

بدر الدین لۆلۆی مەلیکی موسلّ کە دوژمنی مەلیك نجم الدین بوو ، لەم فرسەتەدا ویستی لە سنجاردا مەحوی بکاتەوە و موحاسەرەی کرد ، بەلاّم قازیە عاقڵەکەی مەلیك نجم الدین خوارزەمیەکانی لەگەڵ ئاشت کردەوە و بەیارمەتی ئەو لەشکری بدرالدین لۆلۆی زۆر خراپ شکاند و لەوێوە ڕووی کردە دیار بکر و سوڵتانی ڕۆم یشی لەدەوری ئەم قەلاّیەدا شکان و ولاّتانی جزیرەی دیسانەوە هێنایەوە ژێر حوکمی خۆی .

لەساڵی ٦٣٦ك دا ، مەلیك جواد یونس ، داوای گۆڕینەوەی سنجار و رەقەوعانەی لەگەڵ شام لە مەلیك نجم الدین کرد ، ئەویش قبوڵی کرد تورانشای کوڕی بەسەر جزیرەوە بەجێ هێشت و حەران و ڕەها هەندێ جێگەی تریشی دا بە ئومەرای خوارزەمی و ، بەلەشکرێکەوە ڕووی کردە سوریە و شامی گرت .

لەساڵی ٦٣٧ك دا ، مەلیك نجم الدین لەگەڵ هەندێ سەرکردەی تر بۆ زەوت کردنی میسر بەپێنج هەزار کەسێکەوە لەشام هەڵساو چوو بۆ نابلس و ویستی بزانێ مەلیك ئیسماعیلی مامی بەڕاستی یارمەتی ئەدا یان نا ، لەئەنجام مەلیك داودی کەرەگ کە ئەمەی بیست بەلەشکرەوە هاتە سەر نابلس و مەلیك نجم الدینی گرت و ناردیە کەرەگ . لەپاشدا مەلیك نجم الدین و مەلیك داود ڕێك کەوتن و لەسەر ئەمە کە میسر بۆ مەلیك

نجم الدین و سوریە و هەندێ شوێنی تریش بۆ مەلیك داود، کە مەلیك عادل ئەم خەبەرەی بیست دەس بەجێ فەرمانی دا بەمەلیك ئیسماعیلی مامی ، کە بچێتە سەر ئەو دوومەلیکە و ، خۆشی بەلەشکری میسرەوە لە بلبایس ئۆردووگای دامەزراند ، لەئەنجام بەشێکی لەشکری مەملوك لە مەلیك عادل ڕازی نەبوون و لە ئۆردووگادا گرتیان و لە سوڵتانیان خست و لە قەلای قاهیرە حەپسیان کرد .

لەدوای چەند ڕۆژێك مەلیك نجم الدین یان کرد بە مەلیکی میسر ، وە مەلیك عادل ئەبو بەکریش تا ساڵی ٦٤٥ك حەپس بوو ، وە لەم تاریخـە دا ئیعدام کرا .

مەلیك صالح نجم الدین ئەیوب

کوڕە گەورەی مەلیك کامڵە ، لەدوای دابەزاندن و حەبس کردنی مەلیك عادل ئەبو بەکر لەتەرەف بەشێکی لەشکری مەملوکی میسرەوە ، مەلیك نجم الدین ئەیوب ، بانگ کرایە میسر و لەوێ کرا بە سوڵتان ، لەساڵی ٦٣٧ك ، لەتەرەف خەلیفەی بەغدا شەوە پەسەند کرا .

بەلاّم لەدوای ساڵێك لەگەڵ دوژمنانی خۆماڵیدا تێك چوو ، مەلیك داود و مەلیك نجم الدین ئیسماعیلی مامی کە حاکمی شام بوو لەدژی سوڵتان صالح لەگەڵ سەلیبیەکانی میسر ڕێك کەوتن بۆ لەناو بردنی سوڵتان صالح نجم الدین ئەیوب ، لەمولکی ڕزگارکراوی سوڵتان سەلاحەدین ، تەبەریەو شەقیف و ئەرنون و سەقدیشیان ، دا بەفەرەنگ خولاسە لەبەینی ئەم ئومەرای حەسود و تەماحکاری ئەیوبی و فەرەنگ دا

، ئەم تفاقنامە کرا بۆ لەناوبردنی سوڵتان ، ئـەم فەسـادەش مـەلیك نجـم الدین ئیسماعیلی مامی سوڵتان بوو .

لەدوای ماوەیەك لەشکری فەرەنگ و داود و ئیسـماعیل بەیەکـەوە و ڕوویان کردە لەشکری سوڵتان نجم الدین و لەنێوان شاری غەزەو عەسقەلان دا ، تووشـیان بـوون و شـەڕێکی قـورس قـەوما و لـە ئـەنجامدا خـائن و فەرەنگ زۆر خراپ شکان و لە فەرەنگ زۆر بـەدیل گـیران و ناچـار بـوون لەگەڵ سوڵتانی میسردا سوڵحیان کـرد و لەشـکری میسر بەسـەربەرزی گەڕایەوە . بەڵام ئەم دوو مەلیکە واتە : داود و ئیسـماعیل لـە ئـەنجامدا تفاقنامەیـەکی ڕەسمیـان لەگـەڵ فـەرەنگدا ئیمـزا کـرد و بەشـی زۆری فەلەستین و قودس و هەندێ جێگەی تریشیان بۆ تەرك کردن .[٣]

ئیتر ئەم شەڕ و ئاژاوە ، هەر بەردەوام بوو تا هاتنی لافـاوی لەشـکری قەڕاڵی فرانسس لوئیی حەوتەم ، ئەهلی سەلیبی حەوتەم ، ڕوویـان کـردە شاری دمیات و گرتیان ، سوڵتان لەم کاتەدا تووشی نەخۆشی یەکی گـران بوو پاشان لە ١٥ی شەعبانی ساڵی ٦٤٧ك دا وەفاتی کرد . ئەم حوکمدارە حوکمەتێکی بەشەوکەتی وەکو حوکومەتی سوڵتان سـەلاحەدین و مـەلیك کاملی باوکی دامەزراند ، بەڵام خزمەکانی خۆی بوون بە کۆسـپ و ڕێگـر لەپێشیدا .

---

[٣] - قودس لەساڵی ٤٩٢ك دا ، کەوتە دەس فەرەنگ و ٩٠٠٠٠ کەسێکیان کوشت و لە ساڵی ٥٨٣ك دا ، کەوتە دەس سوڵتان سەلاحەدینی ئەیوبی .

دەوری سەڵتەنەتی تورنشا

تورانشا کوڕی مەلیك صالح نجم الدین ئەیوب ە ، لەکاتی وەفاتی باوکی مەلیکی جزیرە و کوردستان بوو ، هەر لەسەردەمی باوکی لەشەڕ و شۆڕی بدر الدین لۆلۆی ئەتابەگ زەنگی موصل و سولتانی سەلجوقی ڕۆمدا لە ئیشوکاری سەرداری ئیدارەدا پێگەیشتبوو ، کە خەبەری وەفاتی باوکی بیست دەسبەجێ هەڵسا و ڕووی کردە میسر ، شەجەرە الدوری باوەژنی ژنێکی تێگەیشتوو و عاقڵ بوو تا تورانشا گەیشتە میسر ، مردنی مەلیك نجم الدینی شاردەوە تورانشا کە گەیشتە میسر ، دەسبەجێ لەتەرەف سەرکردەکانەوە دەنگی پێ دراو کرا بە سولتان ، تا ئەو کاتە لەشکری سەلیبی شاری دمیاتی گرت بوو وە لەشکری ئینگلیز و فەرەنسا ، ڕووی کرد بوە پایتەختی میسر ، وە هەروەها لەشکرێکی زۆری ئەڵمانیش هاتبوو بە ئیمدادی سەلیبیەکانەوە ، گەیشتبوە مەنسورە و موحاسەرەی کرد بوو ، تورانشا لەدوای گەیشتنی بە میسر لەگەڵ کۆکردنەوەی لەشکر و تەئمینی مودافەعە خەریك بوو ، لەشکرێکی باشی کۆکردەوە و ، مەنسورەی باش قایم کرد و ، بڕیاری دا پردەکانی نێوان مەنسورە و قاهیرەی تێکدا و سەدەکانی شکێنراو ، لافاوی ئاو لە هەموو لایەکەوە دەوری ئۆردوگای سەلیبی داو خەتی گەڕانەوەی بڕین و ، لەلایەکی تریشەوە لەشکری تورانشا لە هەموو لاوە تەنگیان بە سەلیبەکان هەڵچنی و هاتوو چۆیانی لەگەڵ شاری دمیات بڕی و تووشی نەخۆشیەکی خراپی کردن .

لەئەنجام سەرداری لەشکری سەلیبی لەگەڵ ئۆردوەکەیدا مەجبوری گەڕانەوە کرد و لەم گەڕانەوەیەدا لەشکری میسر زۆریان لێ کوشتن و تەنگیان پێ هەڵچنین و زۆریان بەدیل گرتن لە ساڵی ٦٤٧ك .

قەڕاڵی فەرەنسا گیراو ، سن لۆ ، بەوبەیاخەوە کەلە مناستری سن دەنیس وەری گرتبوو ، کەوتە دەس سوڵتان تورانشا و لەدوای دانی سەرانەیەکی ٨٠٠ ٠٠٠ ئالتوونی و تەسلیم کردنی شاری دمیات و دەسبەجێ لەخاکی میسر بچێتە دەرەوە و ، هەمووی بەجێ هێناو گەڕایەوە ، زیانی سەلیبیەکان لەم شەڕەدا نزیکەی ٣٠ ٠٠٠ سی هەزار کەسێك بوو ، جگە لە زیانی ماڵی معالم تاریخ العصور الوسطی ، لەدوا بڕانەوە هەرای سەلیبیەکان تورانشا خەریکی دامەزراندنی زەبت و ڕەبتێکی عەسکەری لەناو لەشکری مەملوکدا بوو ، تورانشا بەلەشکری جزیرەی پشت ئەستوور بوو ، ویستی لەشکری مەملوکی بەحری بهێنێتە ژێر زەبت و ڕەبتەوە ، ئەم فیکری سوڵتان بۆ لەشکری عەبدانی لە نیتاعە دەرچوو ، دەسی نەداو ڕۆژێك لە غافلەتەوە کوشتیان ٦٤٨ك . تورانشا دواین سوڵتانی بەشەوکەتی ئەیوبی بوو ، هەندێ لە مێژوونووسان ئەڵێن ، ئەم تاوانە گەورەیە ، دەسی شجرة الدری باوەژنی تیابوو ، چونکە تورانشای خۆش نەئەویست و لەگەڵ بەرپرسی تاوانبارەکانیش زۆر ڕێك بوو ، دوای ئەمە شووی کرد بە قوماندانی مەملوکی بەحری کە ئیبیك بوو . ئەم مەملوکانە سەربازی تایبەتی سوڵتان نجم الدین ئەیوب بوون و مەملوکی بەحری یان پێ ئەگۆتن ، هەموویان عەبدی بە پارە کڕاوی چەرکەس بوون

، لەقەد نیلداو لە جزیرەی ڕوچـــە دا قشـڵەیەکی تایبـــەتیان هـەبوو ، لـە زەمانی سولتانی مەملوك قلاوٚن دا ، سنفێکی تـــر لەوانـــە دروست کـراو ناویان نرا برجی ، چونکە لــە بورجـەکانی ئیـچ قـەلاّی قاهـیرە دا بـوون ، لەپاشدا ئەم مەملوکانە بوون بــە دوو بــەش ، بەشــی یەکـەم لــە ســاڵی ٦٤٨ك تــا ٧٩٢ك میســر و ســوریەی هێنــا یــە ژێــر حوکمـــــی خـۆی و سەلتەنەتی ئەیوبی ڕوخاند لە میسر .

بەشی دووەمیش سەلتەنەتی مەملوکی بەحری لەناو بـرد ، تــا دەوری یاوەز سولتان سەلیمی عوسمانی دەوامـی کرد لە ٧٩٢ك تا ٩٢٢ك .

دوایی حوکومەتی ئەیوبی لە میسر

٥٦٧ - ٦٥٢ك

مەملوکی بەحری میسر لەدوای شەهیدکردنی تورانشا ، شەجەرەت و دوری باوەژنیان کرد بە مەلیکەی میسر ، خوتبەیان بەناویەوە خوێنـــدەوە و سکەشیان بەناویەوە لێدا ، ناوونیشانی سکەی المستعصمية الصالحة الملكـة المسلمين ، ام ملك المنصـور خليـل بــوو دوای ئیعلانـــی مەلیکـــە ، ئیبیـك ســەرکردەی مــەملوکی بــەحری کــرا بــە قومــاندانی ئـــۆردووی میســـر سەلتەنەتی شجرة الدر زۆر دەوامـی نەکرد ، چونکە ســـەرکردەکانی میســر سوور بوون لەسەردانانی حوکمدارێك لـــە خانـەدانی ئـەیوبی کـورد ، لـە ئەنجام مەلیك ئەشرەف موسی خوارزای مـــەلیك کـامل و کـوڕەزای دوایـن مەلیکی ئەیوبی یەمەن لە جێگەی شجرة الدر ، کرا بەمەلیکی میســـر ، لەساڵی ٦٤٨ك .

بەڵام حوکم و نفوز بەدەس ئەمیر ئیبیکـــی مـەملوك بـوو ، لەئـەنجام ئەمیری مەملوکی بەحری و قوماندانی لەشکری میسر ئیبیـــك ، لەسـاڵی ٦٥٣ك دا ، حوکمداری سەربەخۆی خۆی بەسەر میسردا ڕاگەیاند و مەلیك ئەشرەفی دابەزاند و ناردیەوە یەمەن ، لای خزمەکانی بەمجۆرە ســەڵتەنەتی بەشەوکەتی ئەیوبی لەمیسر کۆتایی هــات و ، کەوتــە دەس عــەبدەکانیان بەڵام لە شوێنەکانی تر حوکمیان هەر بەردەوام بوو . حوکومـــەتی ئـەیوبی میسر ٩٥ ساڵی دەوام کرد .

حکومەتی ئەیوبی حەلەب

٥٧٩ - ٦٥٨ك

سوڵتان سەلاحەدین یەکەم جار وڵاتـی حەلـەبی دابـە مـەلیك زاهـیر غازی کوڕی ، کە هێشتا تەمەنی یازدە ساڵ بوو ، لەدوای چـەند مـانگێك ئیدارەی ئەم وڵاتەی دا بە مەلیك عادلی برای لە ٥٨٢ك دا ســوڵتان سـەر لەنوێ تەقسیماتی موڵکـی کـرد و مـەلیك عـادلی نـاردە سـەر جزیـرە و مەلیك عەزیزی کوڕی لەمیسر و وڵاتی حەلەبی دیسانەوە دا بـە مـەلیك زاهیری غازی کوڕی و (زەعیفە خاتوون)ی کچی مەلیك عادلی برای خۆی لە مەلیك زاهیر مارە کرد ، مـــەلیك زاهـیر لـە ٦١٣ك دا وەفـاتی کـرد ، لەپێش وەفاتیدا مەلیك عەزیز مەحمودی کورە بچوکی کردبووی بە جێگری خۆی و بەڵام تا ئەوکوڕە گەورە بـوو ئیـدارەی دەوڵـەتی حەلـەب ، بـەدەس ئەتابەگ تفرەلی نائیبی مەلیك زاهیر و قازی بهاو الدیـن کـوڕی شـەدادەوە

بوو ، مەلیك عەزیز لە ساڵی ٦٢٨ك ئیدارەی حوکومەتی حەلـەبی گرتـە دەس خۆی و تا ساڵی ٦٣٤ك وەفاتی کرد و مەقامی حوکومەتی بۆ مەلیك ناسر یوسفی دووەمی کوڕی بەجێ هێشت کە هێشتا حـەوت سـاڵە بـوو ، نەنکی یوسف ، کەناوی زەعیفە خاتوون بوو ژنێکی زۆر سیاسـی بـوو لـە ڕووی ئیـداری و عەسـکەری زۆر شـارەزابوو ، بووبـەنائیبی مـەلیك ، لـەکاتێکدا کـە لەشـکری میسر هاتـە سـەری زۆر بـاش توانـی خـۆی مودافەعەبکا و پاشەکشەی پێ بکا لە ساڵی ٦٤٠ك دا لەشکری حەلـەب لەشکری خوارزەمی شکاند مانگێك دوای ئەمە زەعیفە خاتورن ، وەفـاتی کرد ، دوای ئەمە مەلیك ناسر یوسـف جگـە لـە حەلـەب حوکمـی خـۆی بەسەر بەشی زۆری سوریەدا لە ئەلعەریشەوە تا فـورات حاکمیـەتی خـۆی جاری کرد ، لەتەرەف خەلیفەی بەغداوە عینوانـی سـوڵتانی درایـە ، زۆر حەیف هۆلاکۆ ، ساڵی ٦٥٨ك دا ، ڕووی کـردە حەلـەب ، سـوڵتان ناسـر یوسف مقاوەمەکی مەردانەی کرد و لەپاشـدا داوای یارمـەتی لـە میسـر کرد ، بەلاّم میسر یارمەتی نەداو ناچار بوو حەلەبی بەجێ هێشـت و چـوە شام ، بەلاّم دیسان نـەجاتی نـەبوو کەوتـە دەس هۆلاکـۆ و لـەناوچوو ، وە حکومەتی حەلەبی ئەیوبی کورد بەجۆرە دوایی هات . لەدوای ٧٩ ساڵ .

حوکومەتی ئەیوبی شام

٦٥٨ - ٥٧٩

سوڵتان سەلاحەدین سوریەی دا بە مەلیك ئـەفزەڵی کـوڕە گـەورەی ، بەلاّم لەدوای وەفاتی سوڵتان زۆری پـێ نـەچوو بـەینی مـەلیك ئـەفزەڵ و

مەلیك عەزیزی حوکمداری میسر تێك چوو ، لەدوابیدا مەلیك عادلی مامی یشیان خۆی تێکەڵی ئەم هەرایە کرد و ماوەیەکی زۆر ئەم هەرایە درێژەی کێشاو چەند جارێك پایتەختی ئەم حوکومەتە کە شام بوو کەوتە ژێر موحاسەرەوە ، بەڵام لەدوای وەفاتی مەلیك عەزیز و شکانی مەلیك ئەفزەڵ شام لەژێر ئیدارەی مەلیك عادل دا ، حەسایەوە لەدوای وەفاتی مەلیك عادل حکومەتی سوریە کەوتە دەس مەلیك عیسی کوڕی مەلیك عادل لەدوای وەفاتی مەلیك عیسا ، مەلیك ناسری کوڕی بوو بە مەلیکی سوریە ، بەڵام مەلیك کامل وازی لێ نەهێناو بەلەشکرەوە چوە سەری مەلیك ئەشرەف موسی ی برای مەلیك کامل یەکەم جار لای مەلیك ناسری گرت ، بەڵام لەدوابیدا لەگەڵ مەلیك کامل ڕێك کەوت و شامیان گرت و ئیدارەی ئەم ولاتە کەوتە دەس مەلیك ئەشرەف لە ساڵی ٦٢٦ك .

ئەوەندەی پێ نەچوو مەلیك ئەشرەف بۆ دەفعی هەرای جەلال الدین خوارزەمشا ، لەگەڵ سوڵتانی ڕۆم کەیقوباد دا ، ڕێك کەوت و لەشکرێکی لە قومانداری ئەمیر عز الدین عمری هەکاری نارد و ئەم دوو لەشکرە جەلال الدین یان لە نزیك ئەرزەنجان ، شکان لە ٦٢٧ك .

لەدوای ئەمە بەینی مەلیك ئەشرەف لەگەڵ مەلیك کاملی برایدا تێك چوو ، لەشکری میسر هاتە سەر شام و لەم کاتەدا مەلیك ئەشرەف وەفاتی کرد ، لەسەر دەمی مەلیك عادلی دوەمدا شەر و هەرای نێوان سەرکردەکانی ئەیوبی دەسی پێ کرد مەلیك صالح ئیسماعیلی حاکمی شام لە دژی مەلیك صالح ئەیوبی حاکمی میسر ، لەگەڵ فەرەنگدا ڕێك کەوت

، حـاکمی میـسـر کـە ئـەم خەبـەرەی بیسـت بەیارمـەتی لەشـکری خوارزەمیەکان ، هەردوو لەشکری مەلیك صالح ئیسماعیلی حاکمی شـام و سەلیبیەکانی شکاند لـە سـاڵی ٦٣٤ك و سـەر لـەنوێ وڵاتـی سـوریە و میسری هێنایەوە ژێر دەس خۆی . لەدوای وەفاتی مەلیك تورانشای کـوڕی مەلیك صالح ئەیوب ، حاکمی حەلەب مەلیك ناسر یوسف وڵاتـی شـامی گرت ، وە ئەم ئەمیرە دوایـن مـەلیکی ئـەیوبی کـورد بـوو لـە سـوریە ، بەجۆرەی حکومەتی ئەیوبی کورد ٧٩ حەفتاو نـۆ سـاڵ دەوامـی کـرد لـە سوریە .

حکومەتی ئەیوبی حەمما

٥٧٠ - ٦٩٨

لەدوای ئەمە کە شاری حەمما کەوتە دەس سوڵتان سـەلاحەدین ، دای بە مەلیك موزەفەری کوڕی تقی الدین عمری برای ، وە نەتەوەی ئەم ئەمیرە لێرەدا حاکم بوون و دایمە چاویان لەوە بوو کە لەگەڵ حوکمدارە گـەروەکانی ئەیوبی باش ڕابوێرن ، لەکاتی کە هۆلاکۆ ، هاتە سەر سوریە نەیان توانی بەرامبەری بوەستن و لەدوای شکان و گەڕانەوەی هۆلاکۆ لە سوریە بوو نـە تابیعی حوکومەتی مەملوکی میسـر ، بـرازای دوایـن مـەلیکی ئـەیوبی کـورد لـە حـەمما ، مێـژوو نـووس و زانـای مەشـهور ئـەمیر ئـەبو الفـداء ئیسماعیل بوو ، کەلەگەڵ سوڵتان محمد ناسردا بەشداری شەڕی کرد ، ئەو سوڵتانە زۆری خۆش ئەویست و شاری حەممای دایە و عینوانی سوڵتانیشـی دایە ، لە ئیدارەی مەلیك ئەبو الفیداء دا ، شاری حەمما زۆر تەرەقی کـرد و

ئیستاش قەبری ئەم ئەمیرە گەورەیە لەوێیە ، لەدوای سوڵتان ئەبو الفیداء ، مەلیك ئەفزەڵ محمدی کوڕی بەهۆی بێ ئیدارەیی خۆی ئەمنیەتی سوڵتانی میسری لەدەستدا و لە ئەنجامدا گیراو لەشام دا قەلا بەند کرا . بەم جۆرە حکومەتی ئەیوبی کورد لەشاری حەما لەساڵی ٦٩٨ك دوایی هات ، ئەم حکومەتە ١٢٨ سەدو بیست و هەشت ساڵ دەوامی کردوە .

میرنشینی ئەیوبی حمص

٥٧٠ - ٦٦١

ولاتی حمص لەساڵی ٥٧٠ی ك دا ، کەوتە دەس سوڵتان سەلاحەدین و لەدوای ئەم تاریخە بەچوار ساڵ ، دای بە محمدی کوڕی شێرکۆی مامی ، ماوەیەك ئەم ولاتە لەتەرەف مەلیك ناسر یوسفی دووەمی حاکمی حەلەبەوە زەوت کرا لە ساڵی ٦٤٦ك دا ، بەلام ئەوەندەی بەدەسیەوە نەما ، جگە لەم ماوە کورتە ، دایمە بەدەس نەتەوەی شێرکۆ وە بوو ، حکومەتی ئەم خانەدانە تا ساڵی ٦٦١ك دەوامی کرد ، وە لە هاتنی هۆلاکۆدا ، بێ مقاوەمە قاپی شاری حمص یان بۆ کردەوە و بەجۆرە حکومەتی خانەدانی شێرکۆی ئەیوبی کورد دوایی هات لە حمص ، ئەم میر نشینە ٩١ ساڵی دەوام کرد .

میرنشینی ئەیوبی یەمەن

٥٦٩ - ٦٢٥

ولاّتی یەمەن لەتەرەف مەلیك تورانشای برای سولّتان سەلاحەدین ەوە گیرا ، تورانشا ماوەی دووساڵ بەناوی کاکیەوە بوو بە حاکمی یەمەن ، لەپاشدا وەکیلێکی بەسەرەوە دانا و خۆی گەڕایەوە میسر ، لەدوای وەفاتی تورانشا ، یەمەن درا بە مەلیك تەغتەکین ی برای سولّتان سەلاحەدین لە ساڵی ٥٧٩ك تا ساڵی ٥٩٣ك وەفاتی کرد ، لەدوای ئەم مەلیك مەعز ئیسماعیلی کوڕی هاتە جێگەی ، بەلاّم لە ٥٩٨ك دا کوژرا . لەدوای ئەم ناسر ئەیوبی برای جێگەی گرتەوە و ئەویش لە ساڵی ٦١١ك دا دەرمان خوارد کرا ، لەدوای ئەم مەلیك مەسعود سەلاحەدین یوسفی کوڕی مەلیك کامل بۆتە حاکمی یەمەن و بەقوەتێکەوە ڕووی کردە یەمەن و لە ٢ی محەڕەمی ٦١٢ك دا ، گەیشتە پایتەختی یەمەن کە ئەوکاتە شاری زبید ، بوو ، لەدوای گرتنی تعز سلیمان بن تقی الدین عمر بن شهنشاه ، لەگەڵ ئیمامدا کەوتە شەڕەوە و لە ٨ی جماد الاخر ٦١٤ك دا ، شاری صنعای گرت ، لە ٦١٩ك دا ولاّتی یەمەنی دابە کورانی ڕەسولی کورد ، بەخۆی گەڕایەوە میسر ، لەساڵی ٦٢٤ك دا ، هاتەوە یەمەن و کورانی رسولی کوردی حەپس کرد و لە عەینی ڕۆژدا بەری دان ، وە لە هەمان ساڵدا گەڕایەوە میسر و ئیدارەی ولاّتی یەمەنی دیسان دایەوە دەس نور الدین عمری کوڕی علی رسولی کورد ، پاش ماوەیەك ئەمیر نور الدین سەربەخۆیی خۆی ڕاگەیاند و حکومەتی رسولی یەمەنی دامەزراند بەمجۆرە

حکومەتی ئەیوبی کورد لە دوای ٥٦ ساڵ لە وڵاتی یەمەن دوایی هات و بەڵام حکومەتی رسولی کورد لە یەمەن تا سەدەی نۆی کۆچی بەردەوام بوو .

میرنشینی ئەیوبی جزیرە

١٠٠٠ - ٥٨١

شاری میافارقین لە ناوچەی جزیرە ، لە ساڵی ٥٨١ك دا ، کەوتە بەر دەستی سوڵتان سەلاحەدین ، میر نشینی جزیرەی ئەیوبی کورد لە ساڵی ٥٨١ی ك دامەزراوە و تا ساڵی ٦٤٣ك بەردەوام بوو ، بەڵام لەم میێژوەدا و لەسەردەمی مەلیك موزەفەر غازی دا بەدەس مەغۆلەکان لەناو چوو ، پایتەختی ئەم میرنشینە شاری میافارقین بوو ، بەڵام لە هەندێك شارانی جزیرە و کوردستاندا ، بەقایای ئەیوبی کورد هەرما بوو ، لەوانە میر نشینی ئەیوبی حصن کیف لە جزیرەی کوردستان تا ساڵی ١٠٠٠ هەزاری کۆچی بەردەوام بوو پایتەختی ئەم میرنشینە شاری حصن کیف بوو ، واتە میر نشینی ئەیوبی کورد لەشاری حصن کیف لەساڵی ٥٨١ی کۆچیەوە تا ساڵی ١٠٠٠ هەزاری کۆچی بەردەوام بوو ، لەدوای نزیکەی چوارسەد ساڵ عوسمانیەکان رووخاندیان ، بەجۆرە حوکمی خانەدانی ئەیوبی کورد لەناوچەی جزیرە دوایی هات .

ژمارەی مەلیکەکانی ئەیوبی کورد

ژمارەی ١٦٧ مەلیکی بنەماڵەی ئەیوبی کورد ، لە وڵاتانی سودان ، میسر ، لیبیا ، حەزرەمۆت ، یەمەن ، حیجاز ، ئەردەن ،

فەلەستین ، لوبنان ، سوریا ، کوردستانی سوریا ، کوردستانی تورکیا ، کوردستانی عێراق ، کوردستانی ئەرمینیا ، نزیکەی سەد ساڵ لە هەندەك ولاّت و هەندەك شوێن چوار سەد ساڵ لە هەندێك شوێنی تر حوکمیان بەردەوام بوو ، بۆ ئەم راستی‌یە بڕوانە کتێبی شفاء القلوب في مناقب بني ايوب لە نووسینی احمد بن ابراهيم الحنبلی ، وە مظفر الدين کوکبری ناسراوە بە سوڵتان موزەفەری هەولێر ، زاوای سوڵتان صلاح الدینی ئەیوبی کە رابیعە خاتوون کچی نجم الدين ئەیوبی خێزانی بووە ، یەکێك بووە لەمەلیکەکانی ئەیوبی کورد.

والی سودان – ابراهيم الكوردي بۆ ئەم راستی‌یە بڕوانە کتێبی الروضتين – ج١- ص٢٠٩ والی ئەرمینیا تقی الدين برازای سوڵتان صلاح الدين بوو ئەوە لە مێژووی ئەیوبیان دیارەو پێویست بەسەرچاوە ناکات ، والی بیروت لبنان ، سامه الكوردي بوو ، بڕوانە ابن شداد –ص ١٦٣ کە ئێستا گۆڕەکەی لە نزیك دوین کە شوێنی ئەصلی بنەماڵەی ئەیوبییە ، کە ئێستا گۆڕی ناوبراو بەمەزاری صۆفی سام مەشهورە

قازی و زاناکانی دەوڵەتی ئەیوبی

ئەمە ناو و شوێنی هەندێك لە زاناکانی دیار و ناسراو بوون لەسەر دەمی دەوڵەتی ئەیوبی کورد .

١. قازی حەما ضیاء الدین ئەبو الفضائل کوری یحیی کوڕی عبداللە شارەزوری .

٢. قازی المعره موفق الدین ابو القاسم الحمیدی خەڵکی ئاکره .

٣. قازی حەلەب کمال الدین شارەزووری لەسەردەمی نورالدین زەنگی .

٤. قازی سمساك الزرزاری - زراری بوو .

٥. قازی قوزاتی شام ابن خلکان ، خەلەکان - خەلان .

٦. قازی قوزاتی میصر بدرالدین السنجاری .

٧. مجدالدین ناسراو بە ابن أثیر ، کوڕی ئەبو الکرم خەڵکی جزیرەیەو کورد بوو ، وەزیری مەلیك ئەفزەڵی کوڕی سوڵتان صلاح الدین بوو .

٨. زانای بەناوبانگ عوسمان کوڕی عبدالرحمن - ناسراو بە ابن صلاح شارەزووری ، مامۆستای دار الحدیس بوو لەسەردەمی مەلیك ئەشرەفی ئەیوبی کورد .

٩. عیزەالدین عبدالسلام - ناسراو بە سوڵتان العلماء لە کوردەکانی شام بوو قازیو خەتیبی شام بوو.

١٠. ابن حاجیب قـازیو زانـای بـەناوبانگی خـەڵکی زاخـۆ بـوو بـاوکی پـەردە داری مـیر عزالدیـن صلاحـی کـورد بـوو ، بۆیـە لەقەبی ابن حاجیبی بەسەردا بڕاوە .

١١. عوسمان کـوڕی ئەبوبـەکر کـوری یونـس الکـوردی خـەڵکی شارەزوور یەکێك بوو لە زانا بەناوبانگەکانی کـورد ، مامۆسـتای مەدرەسەی الفاضلیة بوو لە قاهیرە ئـەو مامۆسـتایە ناسـراوە بـە شـێخ جمـال الدیـن أبـو عمـر الکـوردی هـەروەها لـە مـەلا بەناوبانگەکانی کورد وەکوئەندامی مەجلیسی شـوورا و قـازی و کاتب لای سوڵتان صلاح الدینی ئەیوبی کورد .

١٢. عیسی الهکاری .

١٣. عیمادالدین

١٤. ابو المشتوب الهکاری

١٥. القمری

١٦. الدیار بکری .

١٧. والاربیللی .

١٨. قازی ابن شداد .

وە هەروەها ئەو ژنە ئەیوبیانەی کـە ڕۆڵـی گرنگیـان بینیـوە و ناویان لە مێژوو تۆمار کراوە ، وەك [٤] زەعیفە خاتوون ، کچـی مەلیك عادلی ئەیوبی کە بووبە جێگری مەلیك نـاصر یوسـفی

---

[٤] - تاریخی کورد و کوردستان ، ل ١٣٥

دووەم و مەلیك هێشتا منالْ بوو ، زەعیفە خاتوون ، هەرخۆی ئیدارەی دەوڵەتی ئەیوبی حەلەبی گیراوە و ، زۆر زیانێکی گەورەشی لە دوژمن داوە هەروەها زمرەدە خاتوون و ، ربیعە خاتوون و ، دایکی ئیبن لاچین ، کەرۆڵی گرنگیان بینی لە دروست کردنی مزگەوت و قوتابخانەو خەستەخانەو تەکیە و خانەقاو ، کاری خێر خوازی کە مێژوو بە شنازییەوە باسیان دەکا .

هۆی روخانی دەوڵەتی ئەیوبی

دەوڵەتی ئەیوبی کورد کە لەسەر میراتی خەلیفەکانی فاتیمی‌میسرو مەلیکەکانی زەنگی کورد ، دامەزرابوو بەرەغمی هجومی یەك لە دوای یەکی سەلیبیەکان ، لە دەوری سولتان صلاح الدین و مەلیك عادل و مەلیك کامل دا ، شەوکەتێکی تەواوی هەبوو .

هۆی روخانی ئەم دەوڵەتە گەورەیە ، یەکەم شەڕو ململانێی سەرکردەکانی ئەیوبی بوو خۆ بەخۆ لەسەر تەماح و کورسی ، دووەم هێرشە یەك لە دوای یەکی سەلیبیەکان، سێهەم کۆیلەکانی میسر ، چوارەم لەشکری تەتەرو هۆلاکۆی مەغۆلی داگیر کەر بەلام ئەتوانین بڵێین هۆی سەرەکی روخانی دەوڵەتی ئەیوبی تەنیا و تەنیا شەڕو ململانێی سەرانی ئەیوبی بوو خۆ بەخۆ . چونکە لەسەردەمی سولتان صلاح الدینی قارەمان دا ، لەشکری سێ دەوڵەتی زلهێز

ئەڵمانیاو بریتانیاو فەرەنسا ، جگە لــە لـە دەوڵـەتی قـودس و هـی تریش هەر هەموویان پێکەوە پــەلاماری لەشـکری سـوڵتان صـلاح الدینی کوردیان داو ئەم شەڕە ماوەی دوو ساڵ بـەردەوام بـوو ، زیـاتر لـە ٢٥٠ هـەزار سـەلیبی کـوژرا ، لەگـەڵ ئەمەشـدا ، جگـە لـــە پارچەیەکی باریك لە صور تا عەککا ، نەیانتوانی فەلەســتین بگــرن ، کەوا بوو ئەگەر کورو نەوەکانیشــی لەسـەر هـەمان ڕێبــاز کاریـان بکردبایە و شەڕو ململانێی خۆ بەخۆیان نەکردبایـەو ، ئـەو دەوڵەتـە گەورەو ، بەهێزەیان پچڕ پچــڕ نەکردبایـە ، ئـەوە بـەهێزی هۆلاکـۆش نەدەڕوخا ، بەڵام نــەك هـەر ئـەم دەوڵەتــە بگــرە هـەر لـە دەوڵەتـە گەورەکەی میدیای کوردەوە تا هەر هەموو حوکومەت و مـیر نشـینە کوردیەکان ئەگەر بەهێزی دوژمـنیش ڕوخابن ، بەڵام هـۆی سـەرەکی تەنیا کورد خۆی بووە ، کــەوا بـوو زۆر پێویســتە پـەند لـە ڕابـردوو وەربگرین و ، وەك برا بژین ، بۆ ئەوەی کە بتوانین وەکو گــەلانی تـری جیهان بە ئازادی بژین .

ژیان نامەی نووسەر

ناوی نووسەر خالید حسین مام رسو ، ناسراو بە (مەلا خالید فریزی) لە سالّی ١٩٥١ لە گوندی (فریز) سەربە ناحیەی (هیران) لەدایك بووە و هەر لە گوندەکەی خۆی (قورئانی پیرۆز و ژمارەیەك کتێبی ئاینی خوێندوە و ، پاشان بۆ خوێندن چوەتە شەقلاوە لە خزمەت مامۆستا مەلا حسین فریزی لە مزگەوتی حاجی سەلیم کتێبی (گوڵستان و بۆستانی) فارسی خوێندوە و پاشان لە مزگەوتی گەورە لە شەقلاوە ژمارەیك کتێبی (نحو و صرفی)ی لەخزمەت مامۆستا (مەلا صادق و مەلا هادی) خوێندوە و ، دوای ئەمە چویتە مزگەوتی (عثمان میران) لە خزمەت مامۆستای گەورە و ناسراو بە (مەلا مجید) گراوی کتێبی (شرح العقائد)ی خوێندوە ، پاشان لە سالّی ١٩٦٧ دا چویتە شارۆچکەی مەسیف صلاح الدین لە خزمەت مامۆستا مەلا عمر سەعید لە مزگەوتی گەورە لەگەڵ مەلا ئەحمەد حاجی روستای ماوەی (٣) ساڵ ماوەتەوە و کتێبی (جمع الجوامع و تهذیب و تشریح الأفلاك)ی خوێندوە و هەرلە خزمەت مامۆستا مەلا عمر سعید لە سالّی (١٩٧٠)دا (بڕوانامەی زانستی ئاینی) وەرگرتووە .

پاشان بووە بە ئیمام و خەتیب لە مزگەوتی گوندی (فریز) وە لە هەمان ساڵدا بە بڕیاری شۆرش بووە بە مامۆستای قوتابخانە ، پاشان هەر لە هەمان ساڵدابەشدار بووە لەیەکەم کۆنگرەی یەکێتی زانایانی ئایینی ئیسلام کەلە ١٩٧٠/٩/٢١ لە شارۆچکەی (گەلاڵە) بەسترا ، پاشان لە ساڵی ١٩٧٤دا ، چووە بۆ ئێران لە ئۆردگای (زیوە) بووە بە مامۆستای قوتابخانەی سەرەتایی و پاشان لە ئۆردوگای (سەرئابلە) نزیك (کرماشان) پاشان لە ساڵی ١٩٧٥ گەڕایەوە بۆ کوردستان ، پاشان لە ساڵی ١٩٧٧ تەعین کرا بە ئیمام و خەتیب لە مزگەوتی گوندی فریز پاشان لە ساڵی ١٩٨٠ چووە گوندی (دۆرە) نزیك هیران ، تا ساڵی ١٩٨٨ ڕژێمی بەعس خانوەکەی ڕوخاندو ، ماڵەکەی بەزۆر بارکرد بۆ ئۆردووگای باسرمە لە نزیك ناحیەی هەریر ، پاشان لە ئۆردووگای باسرمە بەردەوام بووە لە خزمەتی ئایین و گەل و نیشتمان ، لەم ڕووەوە لە ساڵی ١٩٩٤دا ، کاتی شەڕی ناوەخۆ سەری هەڵداو دروست بوو لە نێوان پارتی و یەکێتی ، مەلا خالید بە حوکمی مەلایەتی وەك کوردێکی دڵسۆز هەر زوو بەرایی لەشەڕەکە گرت و کۆمەڵێك ڕیش سپیی و پیاوانی ئاینی کۆکردەوە و ، لەگەڵ بەرپرس و کادیرانی هەردوو حیزب کۆبوونەوە و ، هەردوولا بڕیاریاندا شەڕ لە کۆمەڵگای باسرمە نەکرێ و تفاقنامەی ئاشتی و برایەتی و پێکەوە ژیانیان ئیمزا کرد ، هەرچەندە ئەم شەڕە برا کوژ و نەگریسە سەرانسەری کوردستانی ئازادکراوی گرتەوە ، بەلاّم شوکر بۆخوا ،

ئۆردووگای باسرمە لەم شەڕە زیانبەخشە ڕزگار بوو وە ئێستاش پەیوەندی برایەتی و پێکەوە ژیان لەم کۆمەڵگایەدا ، لەزیاد بووندایە .
وەئێستاش نووسەر ئیمام و خەتیبە لە مزگەوتی (ناوسیم) لە ئۆردووگای باسرمە ، وە بەردەوامە لە خزمەتی ئاینی پیرۆزی ئیسلام و گەل و نیشتمان .

مێژوو پاسەوانی گەل و خاکیەتی	هەردەم لە خزمەت نەوەکانیەتی
مێژوو وەك شاخە بە دوژمن ناشکێ	چەکێکی قورسە و بەرگری ناکرێ
وەکو ئەستێرە ئەدرەوشێتەوە	دوژمن نایگاتێ بیکوژێنێتەوە
مێژوو وەك دەریا پێشی ناگیرێ	دوژمن لەداخا ئەبێ بگریێ
گەل بەبێ مێژوو وەك نەبێ وایە	گەلان نازانن ئەو گەلە کێیە

فریزی

لە بەرهەمە چاپکراوەکانی نووسەر

١- میر نشینی سۆران .
٢-دەوڵەتی ئەیوبی کورد .
٣-جیهان چۆن دروست کراوە .
٤- پوختەیەك لە مێژووی کورد .

سەرچاوەکان

١- تاريخ صلاح الدين الايوبي ، تاليف دكتور باز .

٢- شفاء القلوب في مناقب بني ايوب ، تأليف احمد ابن ابراهيم الحنبلي .

٣- تاريخ الكرد وكوردستان – محمد امين زكي.

٤- شەرەفنامە - شەرەفخانی بدلیسی .

سەرباسەکانی ئەم نامیلکەیە

مێژوو پاسەوانی گەل و خاکیەتی
مێژوو وەك شاخە بە دوژمن ناشکێ
وەکو ئەستێرە ئەدرەوشێتەوە
مێژوو وەك دەریا پێشی ناگیرێ
گەل بەبێ مێژوو وەك نەبێ وایە

هەردەم لە خزمەت نەوەکانیەتی
چەکێکی قورسە و بەرگری ناکرێ
دوژمن نایگاتێ بیکوژێنێتەوە
دوژمن لەداخا ئەبێ بگرێ
گەلان نازانن ئەو گەلە کێیە

فریزی